

דוח מסכם
של ועדת החקירה
בנושא הבדיקה בבנקים בישראל
של נכסי קורבנות השואה

הקדמה

דוח ועדת החקירה בנושא איתור והשבת נכסים של קורבנות השואה בישראל מוגש היום לכנסת בתום ארבע שנות עבודה קשה, מורכבת אך מרתקת. זהו דוח ראשון מסוגו, שכן לראשונה נפתחו בנקים בישראל לבדיקה חיצונית ונערכה עבודת חיפוש קפדנית בגנזכים ובארכיונים, בארץ ומחוצה לה. הדוח כולל מסמכים המקנים לו אופי היסטורי.

ועדת החקירה שאני עומדת בראשה הוקמה ב-15 בפברואר 2000, לאחר שהתפרסמו מאמרים ומחקרים בדבר רכוש רב המצוי בישראל השייך לקורבנות השואה, רכוש שלא הושב עד כה לבעלי החוקיים. אזרחים רבים פנו לבנקים ולמוסדות ממשלתיים וביקשו למצוא חשבונות או נכסי דלא נידי, אך לא אחת הושבו פניהם ריקם. סברתי אז כי גם מדינת ישראל חייבת לנהוג בדרך שבה נתבעו ללכת מדינות אחרות, דהיינו השבת הרכוש המגיע לבעליו.

כאשר התפרסמו הידיעות והמחקרים הראשונים על ההיקף האפשרי של נכסי הקורבנות העשוי להימצא בישראל, בשלהי שנות התשעים, לא עשו - למרבה הצער - ממשלת ישראל וגופים ציבוריים אחרים דבר כדי לברר את האמת: לאמוד את היקפו של הרכוש, לחפש את בעליו ולבדוק דרכים להשבתו לזכאים. הוועדה שאני עומדת בראשה נטלה על עצמה את התפקיד שהוטל, במרבית מדינות העולם, על הממשלה או על גופים ממלכתיים אחרים.

ממצאי הדוח המוגש בזה חושפים, מטבע הדברים, אמת היסטורית שונה מאוד מזו שעלתה במדינות אחרות. במדינות אירופיות כמו שוויץ למשל נותר כספם של קורבנות השואה, במשך חמישים שנה ויותר, בחשבונות רדומים, ואילו חשבונות הבנק בארץ (בארץ-ישראל המנדטורית ולאחר מכן במדינת ישראל) עברו מסלול שונה, שהיו מעורבים בו גורמים ממלכתיים, בריטיים וישראליים. עיקר הממצאים מלמד כי רוב רובם של חשבונות קורבנות השואה הועבר לאפוטרופוס הכללי עד אמצע שנות השישים, ומאז נמצאים בידיו. מכאן שהאחריות לכספים אלה מתחלקת בין הבנקים לבין האפוטרופוס, שאחריותו – כלומר אחריות המדינה - כבדה יותר.

הממצא המכריע הוא כי הכספים שבידי האפוטרופוס הועברו אליו בערכים לא ריאליים והוא לא עשה דבר כדי לשערם, וכך נשחקו חשבונות רבים ונמחקו.

במקביל לעבודת החקירה והבדיקה עצמה, רשמה הוועדה מספר הישגים נוספים: היא פעלה להשגת הסכם בין קק"ל לאפוטרופוס הכללי, המעביר את רוב נכסי קורבנות השואה לאפוטרופוס; היא הביאה להקמת יחידה במשרד המשפטים, העוסקת באיתור יורשים; יזמה שינויי חקיקה בתפקידי האפוטרופוס הכללי ובסמכויותיו, לרבות הגמשת הקריטריונים להשבת רכוש לידי בעלי החוקיים או ליורשיו; הוועדה דרבנה את משרד המשפטים לעבד הצעת חוק כוללת, שתאפשר ליישם את מסקנות הדוח. במקביל לפרסום דוח זה, מונחת אפוא על שולחן הכנסת לקראת קריאה ראשונה הצעת חוק ממשלתית.

גורמים רבים תרמו לפרסום דוח זה ובראשם חברי ועדת החקירה עצמה: ח"כ הרב מיכאל מלכיאור, ח"כ אהוד רצאבי, ח"כ אברהם רביץ, ח"כ זאב נסים, ח"כ גלעד ארדן, ח"כ מרינה סולודקין, ח"כ ניסן סלומינסקי, ח"כ יורי שטרן, שרי המשפטים (לשעבר) יוסף ביילין ויוסף (טומי) לפיד. תודה לכולם.

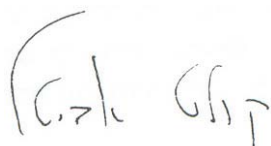
תודה מיוחדת לחברי הוועדה המייעצת: עו"ד צבי ברק (יו"ר), חבר וועדת וולקר; גב' סמדר אלחנני, היועצת הכלכלית לוועדת הכספים; פרופ' נחום גרוס מן האוניברסיטה העברית – היסטוריה כלכלית; מר פרדי וידר, מנכ"ל איגוד הבנקים בישראל; ד"ר ישראל זינגר, יו"ר הקונגרס היהודי העולמי, חבר ועדת וולקר; ועו"ד מיכאל קליינר, חבר הכנסת לשעבר.

תודות לחמישה משרדי רואי החשבון שערכו את הבדיקה בבנקים: משרד ברלב ושות'; משרד הרצפלד-בלטברג ושות'; משרד זהר את זהר ושות'; משרד כספי את כספי; משרד שרוני שפיר ושות'; למשרדי עורכי הדין שליוו את הבדיקה: חריש, משרד עורכי דין; ד. מירקין, אפרימה, ברק, מילשטיין, בונה ושות' עורכי דין ונוטריון; רמי גולדשטיין משרד עורכי דין; הצוותים בבנקים עצמם; גב' רמה זוטא, עורכת הדוח; וד"ר שילה הטיס רולף, מתרגמת הדוח לאנגלית.

תודה למינהל הכנסת ובראשו, מזכיר הכנסת, עו"ד אריה האן, סגן מזכיר הכנסת, מר דוד לב וחברי ועדת המכרזים של הכנסת; ליועצת המשפטית של הכנסת, עו"ד אנה שניידר ועו"ד מירב ישראלי מהלשכה המשפטית של הכנסת, גב' בטי שמיר מנהלת הוועדה לשעבר ולגב' סיגלית עדרי, מנהלת הוועדה – על תרומתם הרבה לעבודת הוועדה.

יעמוד על הברכה פרופ' יוסי כץ, אשר מחקריו היוו את בסיס הפעולה והיוזמה להקמת הוועדה.

לכולם שלמי תודותינו הרבים.

ח"כ קולט אביטל
יו"ר הוועדה

תוכן העניינים

7.....	תקציר ממצאים והמלצות.....
11.....	חלק ראשון : מבוא.....
11.....	1. ועדת החקירה הפרלמנטרית.....
12.....	2. הרקע.....
16.....	3. עבודת הוועדה.....
18.....	4. הנחיות לבודקים.....
22.....	5. רקע היסטורי.....
26.....	חלק שני : עיקר הממצאים.....
33.....	1. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק לאומי לישראל בע"מ.....
36.....	2. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק הפועלים בע"מ.....
38.....	3. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק המזרחי המאוחד בע"מ.....
41.....	4. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ.....
44.....	5. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק דיסקונט לישראל בע"מ.....
47.....	חלק שלישי : המלצות חברי הוועדה המייעצת.....
48.....	1. המלצות גבי סמדר אלחנני והמלצות מר פרדי וידר.....
	נספחים :
54.....	נספח א : מסמך עקרונות בדבר הסדר בדיקה חיצונית של חשבונות קורבנות השואה בבנקים.....
59.....	נספח ב : רשימת מדינות אויב ומועד כיבושן.....
62.....	נספח 1 : הבדיקה בבנק לאומי לישראל בע"מ - ברלב ושות' רואי חשבון.....
111.....	נספחים.....
180.....	נספח 2 : הבדיקה בבנק הפועלים בע"מ - הרצפלד בלטברג ושות' רואי חשבון.....
203.....	נספחים.....
220.....	נספח 3 : הבדיקה בבנק המזרחי המאוחד בע"מ - כספי את כספי רואי חשבון.....
239.....	נספחים.....
264.....	נספח 4 : הבדיקה בבנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ - זהר את זהר ושות' רואי חשבון.....
289.....	נספח 5 : הבדיקה בבנק דיסקונט לישראל בע"מ - שרוני שפיר ושות' רואי חשבון.....
	נספח נלווה : רשימת שמות בעלי החשבונות שנמצאו במסגרת הבדיקה.

תקציר ממצאים והמלצות (Executive Summary)

ממצאים

- א. מאז ראשית המאה ה-20 ובמיוחד בתקופת המנדט הבריטי, הופקדו בבנקים בארץ ישראל פיקדונות כספיים על ידי יהודים אשר על רקע שואת אירופה הפכו לקורבנותיה. הסיבות להפקדות בבנקים בארץ-ישראל היו בעיקר ציוניות, מילוט ההון מאירופה והבטחת האפשרות לעלות לארץ-ישראל, באמצעות ויזת הון (CAPITAL CERTIFICATE). בשנות הארבעים המוקדמות היו פיקדונות אלה בין 30% ל-50% מהון הבנקים.
- ב. ועדת החקירה בדקה, באמצעות חמישה משרדי רואי חשבון שנבחרו במכרז על ידי הכנסת ושלוו על ידי הוועדה המייעצת, בראשותו של עו"ד צבי ברק, חמישה בנקים בארץ שבהם הופקדו עיקר הפיקדונות: בנק לאומי לישראל בע"מ (שהוקם בשנת 1903), בנק הפועלים בע"מ (שהוקם בשנת 1921), בנק המזרחי המאוחד בע"מ (שהוקם בשנת 1923), בנק מרכנתיל דיסקונט (לשעבר בנק ברקליס דיסקונט, שהוקם בשנת 1918), בנק דיסקונט לישראל בע"מ (שהוקם בשנת 1935).
- ג. לבדיקת הנתונים הוקמה כאמור ועדה מייעצת ומונו חמישה משרדי רואי חשבון, שכל אחד מהם בדק אחד מן הבנקים האמורים. הבדיקה נועדה לאתר חשבונות ונכסים של קורבנות השואה בבנקים. את עבודת הבדיקה ליוו משרדי עורכי-דין שמינתה הכנסת.
- ד. הוועדה מצאה כי בהתאם לצו שהוציא הממונה הבריטי על נכסי האויב, בפרוץ מלחמת העולם השנייה, העבירו הבנקים את מרבית הפיקדונות שהוגדרו בצו 'נכסי אויב' לממונה הבריטי, וממנו הם הועברו, עם קום המדינה, לממשלת ישראל, באמצעות הממונה הישראלי על רכוש האויב והאפוטרופוס הכללי.
- ה. לצד זאת מצאה הבדיקה, במסמכים ובממצאים שונים, כי גם לאחר מלחמת העולם השנייה נשארו בבנקים כספים וחשבונות של קורבנות שואה או יורשיהם.
- ו. הפיקדונות הועברו למדינה שלא בערכם הריאלי למועד ההעברה.
- ז. פיקדונות שהושבו לבעליהם על פי חוק, אם על ידי המדינה ואם על ידי הבנקים, לא הושבו בערכם הריאלי המלא.
- ח. לאחר הקמת המדינה לא פעלו הבנקים בדרך נמרצת להשבת הכספים לבעליהם, וגם כאשר פנו אליהם ניצולי השואה ו/או יורשים של קורבנות, לא פעלו הבנקים בנחישות לאתר את החשבונות.
- ט. ניצולי השואה או יורשיהם, שפנו לקבלת כספים ונענו בחיוב, קיבלו את כספיהם לפי שווי לא ריאלי.

י. בבנקים שנבדקו מצאה הוועדה שלושה סוגי פיקדונות, שיש לשייכם לקורבנות השואה:

1. פיקדונות שהועברו למדינת ישראל שלא בערכם הריאלי למועד ההעברה;
  2. פיקדונות כספיים שנותרו בבנקים, במועד הבדיקה (במהלך השנים 2002--2003) כמפורט בדוח לגבי כל בנק ובנק.
  3. ניירות ערך, כולל מניות של בנקים שהוחזקו בידי קורבנות השואה.
- יא. האפוסטרופוס הכללי פרסם לראשונה רק בשנת 1998 את רשימת בעלי הרכוש (מכל סוג) ברשימה זו לא יוחדה קטגוריה נפרדת לבעלי רכוש שיש סבירות גבוהה כי הם קורבנות שואה. זאת ועוד, הרשימה הופצה בתפוצה מוגבלת.
- יב. בנק לאומי נקט פעולה דומה. הוא העלה באתר האינטרנט לראשונה רק בחודש ינואר 2000 את רשימת בעלי החשבונות ללא דורש. לא הוקצתה קטגוריה מיוחדת לפיקדונות שיש סבירות גבוהה לייחסם לקורבנות השואה. הבנקים האחרים לא נקטו פעולה כלשהי לפרסום החשבונות ובעליהם.
- יג. מהאמור לעיל עולה חבות המדינה (בעיקר) והבנקים (למעט בנק מרכנתיל דיסקונט) להחזרת סכומי הפיקדונות בערכם הריאלי לקורבנות השואה ויורשיהם, כמפורט בדוח.
- יד. ועדת החקירה קבעה שתי שיטות שערוך לכספים האמורים: שערוך מקסימלי ושערוך מינימלי. השיטה הראשונה מבוססת על הצמדת סך הפיקדון למדד מתאריך פרוץ המלחמה (1939) + 4% ריבית לשנה עד ספטמבר 2004. השיטה השנייה מבוססת על הצמדת סך הפיקדון משנת 1948 + 3% ריבית לשנה עד ספטמבר 2004. שיטת השערוך הראשונה תופעל במקרים שבהם יוכיחו קורבנות השואה ו/או יורשיהם את זכאותם, והשנייה - בכל הפיקדונות שבעליהם או יורשיהם לא יימצאו; הכוונה כאן היא לתת שווי מסוים לכספים שיועברו לגוף שיפעל להעביר את יתרות הכספים שבעליהם החוקיים לא יימצאו לטובת ניצולי השואה והנצחתה, בהתאם להצעת החוק בנושא זה, שהתגבשה לאחרונה במשרד המשפטים.
- טו. על פי ממצאי הוועדה ותחשיביה, חבות המדינה על פי שיטת השערוך המינימלית מסתכמת ב- 101,203,229 ש"ח וחבות הבנקים ב- 37,251,735 ש"ח על פי הפירוט הבא:
- בנק לאומי לישראל בע"מ – 35,365,969 ש"ח;
  - בנק הפועלים בע"מ – 81,901 ש"ח;
  - בנק המזרחי המאוחד בע"מ – 1,774,688 ש"ח;
  - בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ – לא קיימת חבות כנגד הבנק;
  - בנק דיסקונט לישראל בע"מ – 29,177 ש"ח.
- טז. על פי ממצאי הוועדה ותחשיביה, חבות המדינה על פי שיטת השערוך המקסימלית מסתכמת ב- 586,980,926 ש"ח וחבות הבנקים ב- 322,731,901 ש"ח.
- הוועדה מצאה לנכון לפרסם לוח נתונים הכולל את הסכומים שהיו מתקבלים אילו היתה מתבצעת שיטת השערוך הגבוהה, כפי שהחליטה הוועדה בהנחה שיימצאו כל היורשים. עם זאת, יש להניח במידת סבירות גבוהה כי ימצא אחוז חלקי בלבד של היורשים. לפיכך, נתונים אלה הם תיאורטיים בלבד ואינם נשוא תביעה נגד הממשלה או הבנקים, ומתפרסמים לצורך מידע בלבד.
- יז. הוועדה המייעצת המליצה, מסיבות מקצועיות, לא לשערך את מניות הבנקים בעיקר בבנק הפועלים ולפיכך, לא כלולים בחבות הבנק סכומים הנוגעים למניות.

הערות לדוח המסכם של הוועדה המייעצת

ממצאי הוועדה המייעצת בראשותו של עו"ד צבי ברק אושרו על ידי חברי ועדת החקירה, למעט שני שינויים:

1. ועדת החקירה לא קיבלה את הערכת הוועדה המייעצת לגבי מידת שיתוף הפעולה של הבנקים עם הבודקים. לפיכך, הערה זו נמחקה מעמודים 26 ו-27.
2. חברי הוועדה מצאו לנכון לפרסם גם את הלוח הכולל נתונים לפי השערך הגבוה, וזאת מן הטעמים המוזכרים בסעיף טז. לפיכך כלול לוח זה בעמוד 30.

המלצות

- א. על הכנסת לאשר דוח זה.
- ב. על הכנסת לפעול בהקדם האפשרי לקידום כל הליכי החקיקה הקשורים ביישום של דוח זה, לרבות אלה שביוזמת משרד המשפטים וח"כ קולט אביטל. חוקים אלה יאפשרו להשיב לבעליהם את הכספים שנמצאו. סכומים שבעליהם לא יימצאו – ינוצלו לטובת ניצולי שואה ולמפעלי הנצחתם.
לעניין הצעת החוק הממשלתית, הוועדה סבורה כי יש לשנות את שיטת השערך המוצעת בה ולקבל את שיטת השערך שהציעה הוועדה. לפיכך תפעל הוועדה לשינוי הסעיף הרלוונטי בחוק בשלב הכנתו לקריאה שנייה ושלישית.
- ג. להעביר ליושב ראש הכנסת למשמרת את המידע שנאסף בבדיקה בבנקים ואצל האפוטרופוס הכללי, ואשר על בסיס נתוניו נכתב הדוח המסכם של הוועדה המייעצת והדוח של ועדת החקירה הפרלמנטרית.
- ד. לפרסם, לאחר אישור הדוח על ידי הכנסת, בכל אמצעי פרסום, לרבות באינטרנט ובאמצעי התקשורת את שמות בעלי החשבונות והסכומים הריאליים העומדים לרשותם.
- ה. להמליץ בפני הכנסת להטיל על גוף ציבורי שיוקם, מסגרת מעין שיפוטית, את יישום ההמלצות. גוף מעין זה יאפשר דיון מהיר בכל מקרה לגופו וימנע סרבול ההליכים.
לחלופין, לקדם את הליכי התיקון בחוק האפוטרופוס הכללי, התשל"ח-1978, והצעת חוק האפוטרופוס הכללי (שחרור נכסים של נספי שואה, התשס"ה-2004), או כל דרך אחרת, אשר יאפשרו לגוף להוות את המסגרת המתאימה ליישום ההמלצות.
- ו. על מדינת ישראל ועל הבנקים לנהוג במלא ההגינות והרגישות כלפי היורשים, וזאת תוך פרק זמן קצר ככל שניתן.
- ז. הוועדה ממליצה כי הבנקים, ובעיקר בנק הפועלים, ינקטו פעולה יזומה לעדכון ולשערך המניות. יש לחשב כל מניה כך שייכללו בה מניות הטבה, זכויות ודיווידנדים שניתנו במרוצת השנים, ולשערכה בהצמדה למדד ולריבית ריאלית.

חלק ראשון: מבוא

1. ועדת החקירה הפרלמנטרית

בעקבות הצעה לסדר היום של ח"כ קולט אביטל, החליטה מליאת הכנסת ה-15 פה אחד, ביום ט' באדר א' התש"ס (15 בפברואר 2000), לפי סעיף 22 לחוק יסוד: הכנסת, על הקמת ועדת חקירה פרלמנטרית בנושא 'איתור והשבת נכסים המצויים בישראל של נספ¹ השואה'. לראשות הוועדה נבחרה ח"כ קולט אביטל (ישראל אחת) וחבריה היו ח"כ אברהם הירשזון (ליכוד); ח"כ יוסף (טומי) לפיד (שינוי); ח"כ אברהם רביץ (יהדות התורה); ח"כ יורי שטרן (ישראל ביתנו); ח"כ מיכאל קליינר (חרות); ח"כ יואל (יולי) אדלשטיין (ישראל בעלייה); ח"כ נחום לנגנטל (מפד"ל); ח"כ ניסים זאב (ש"ס).

עם חילוף הממשלה בעקבות הבחירות הישירות לראש הממשלה שנערכו ביום י"ג בשבט תשס"א (6 בפברואר 2001) והחלטות מליאת הכנסת, השתנה הרכב הוועדה וכיהנו בה ח"כ קולט אביטל (עבודה) – יושבת ראש; ח"כ יוסף (טומי) לפיד (שינוי); ח"כ מיכאל קליינר (חרות-התנועה הלאומית); ח"כ ניסים זאב (ש"ס); ח"כ אברהם הירשזון (ליכוד); ח"כ יגאל ביבי (מפד"ל); ח"כ מיכאל נודלמן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו); ח"כ מרינה סולודקין (ישראל בעלייה). ביום כ"א באדר ב' התשס"ג (25 במרס 2003) החליטה מליאת הכנסת ה-16 על הקמתה מחדש של ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא, והרכבה נקבע כך: ח"כ קולט אביטל (עבודה-מימד) – יושבת ראש; ח"כ גלעד ארדן (ליכוד); ח"כ ניסים זאב (ש"ס); ח"כ הרב מיכאל מלכיאור (עבודה-מימד); ח"כ מרינה סולודקין (ליכוד); ח"כ ניסן סלומיאנסקי (מפד"ל); ח"כ אברהם רביץ (יהדות התורה); ח"כ אהוד רצאבי (שינוי); ח"כ יורי שטרן (האיחוד הלאומי).

כתב הסמכות של הוועדה הפרלמנטרית קבע כי עליה לעסוק בסוגיות הבאות:

1. לבדוק את כל ההיבטים הקשורים בחשבונות הבנקים הרדומים של קורבנות השואה המוחזקים בבנקים ישראליים ובנכסים, בעיקר קרקעות, המוחזקים בידי מוסדות שונים בארץ;
2. לשמוע עדים בעל-פה ולאסוף מחקרים, חוות דעת של מומחים וכל חומר בכתב הדרוש לה לגיבוש המלצותיה בנושאים אלה:
  - דרכים להרחבת החיפוש והגילוי של נכסים בישראל של נספי השואה.
  - קביעת עקרונות למימוש הנכסים האמורים וחלוקת התמורה לצורכי סיוע לניצולי השואה, להעמקת תודעת השואה ולהנצחתה.

¹ המונח המדויק יותר הוא 'קורבנות השואה', ולכך הכוונה בדוח זה.

2. הרקע²

מאז תום מלחמת העולם הראשונה ואף קודם לכן רכשו יהודים ממרכז אירופה וממזרחה, ממערב אירופה ומאמריקה, קרקעות, דירות ובתים בארץ ישראל, מניות ואיגרות חוב של בנקים בארץ ישראל והפקידו בבנקים כספים. המניעים להשקעות אלה היו מגוונים, חלקם אידאולוגיים-ציוניים וחלקם כלכליים. מניעים אלה היו קשורים במצב היהודים ברחבי התפוצה: התגברות האנטישמיות, התגברות אי-הוודאות הכלכלית והחמרת ההגבלות על ההגירה למערב אירופה ואמריקה, וכן בשאיפה לסייע לכלכלת 'הבית הלאומי' בארץ ישראל ובד בבד להבטיח לפרט מקלט כלכלי לימי סגריר. שליחים של המוסדות הלאומיים - הקרן הקיימת לישראל, הסוכנות היהודית וקרן היסוד - פעלו במדינות שונות באירופה ועודדו את היהודים לרכוש בארץ ישראל מניות, איגרות חוב, מגרשים וקרקעות. את גלי ההגירה ארצה בשנות העשרים והשלושים ליוו גלי יבוא הון ניכר ורכישות של קרקעות, בתים ופרדסים בידי העולים ובידי אלה שהתעתדו לעלות או שציפו להפיק מהשקעותיהם רווחים כלכליים. הפעילות הבנקאית בארץ ישראל, שהתפתחה באורח נמרץ בשנות השלושים, סיפקה שירותים נאותים ליבוא ההון. עם מדינות אלה נמנו אוסטריה, איטליה, אסטוניה, בולגריה, בלגיה, גרמניה, דנמרק, הולנד, הונגריה, לטביה, ליטא, פולין, צ'כוסלובקיה, רומניה, רוסיה ועוד.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה החיל השלטון הבריטי בארץ ישראל את **פקודת המסחר עם האויב 1939** (**Trading with the Enemy Ordinance 1939**, להלן: 'הפקודה'), שנכנסה לתוקפה ב-5 בספטמבר 1939. במסגרת זו הוקם גוף שהוסמך לאכוף את יישום הפקודה - 'הממונה על רכוש האויב' (להלן: 'הממונה הבריטי', שהוא 'אפוטרופוס על רכוש האויב', כלשון הפקודה, או Custodian). הפקודה חייבה להעביר לבעלות הממונה את כל הרכוש בארץ ישראל השייך לתושבי מדינות אויב ומדינות שנכבשו על ידו, קרי, מקרקעין או מטלטלין וכל טובת הנאה או זכות אחרת לרבות כסף וניירות ערך. מינוי הממונה נועד כדי לשמור על הנכסים של נתיני האויב, והוקנו לו סמכויות לבצע פעולות לניהול חברות של נתיני האויב. 'אויב' הוגדר אדם שאיננו נתין בריטי או אזרח ארץ ישראל והוא אזרח מדינה שנמצאת במצב מלחמה עם בריטניה, וזאת בהתאם לתעודה מאת מזכיר ממלכת בריטניה המציינת את המעמד של אותה מדינה לעניין זה.

המדינות שנכללו בהגדרת 'אויב' לפי הפקודה היו איטליה, בולגריה, גרמניה (כולל הארצות שסופחו אליה), הולנד, ליטא, פולין ורוסיה. החובה להעביר לממונה את כל נכסי האויב חלה גם על חברות ארץ ישראליות שאויבים היו שותפים בהן או שהנפיקו ניירות ערך לאויבים. מכאן נבע כי גם יהודי שהיה נתין גרמני, שפתח חשבון בבנק בארץ ישראל, נחשב 'אויב' לפי הפקודה. בהתאם לכך העבירו הבנקים את פיקדונות ה'אויבים' לזכות חשבוננו של הממונה על רכוש האויב וציינו זאת בחשבונו. ההסדר עם הממונה תוקן מספר פעמים במהלך השנים והורחבו סמכויותיו.

הבנקים נדרשו לדווח לממונה הבריטי בכל רבעון, וכל אימת שפורסם צו, על הרכוש המוחזק אצלם השייך לתושבי מדינות אויב. בחוזרי הנהלות הבנקים לסניפיהם הם נדרשו להעביר להנהלה את רשימת היתרות בחשבונות המתנהלים אצלם והשייכים לתושבי מדינות אויב. ההנהלה ריכזה את הדיווחים והעבירה אותם באופן שוטף לממונה הבריטי. הסניפים מיינו את הרשימות המדווחות לפי סוגי היתרות: בחשבונות עו"ש; שטרות לגבייה; פיקדון ניירות ערך; אחר. בדרך כלל מוינו הדיווחים גם לפי מדינות. הממונה הודיע לכל הבנקים כי אין לשחרר את החשבונות הנמצאים תחת פיקוחו ללא אישורו; יש לדווח לו שינוי ביתרת החשבון או על יתרות חדשות. שלטונות המנדט אכפו את החוק בקפדנות והממונה רדש מהבנקים להעביר אליו גם כספים השייכים לחשבונות שלא דווחו לו, אולם היו לדעתו חשבונות של תושבי מדינות אויב.

² סעיף זה מבוסס על הספר: " כץ, רכוש שנשכח: לגורל רכושם של קורבנות השואה המצוי בישראל, ירושלים (יד ושם) תש"ס.

הממונה הבריטי פעל במספר דרכים: (א) החרמת הכספים בחשבונות והעברתם לחשבוננו. לבעלי הרכוש הוא פתח תיק וסימן אותו באות C (Currency), וכלל בו את כל ההתכתבויות וההחלטות הקשורות לחשבון, החל במסמכי העברת הכסף מהבנק וכלה במסמכי שחרורם לבנק וקבלות על עמלות שגבה. את הכספים שהועברו אליו שמר הממונה בעיקר בשני חשבונות עיקריים שניהל: אחד בבנק אנגלו-פלשתינה (אפ"ב) והאחר בבנק ברקליס בע"מ. לכספים אלה לא נזקפו ריבית או הצמדה. כל לקוח של בנק, שכספיו הוחרמו או הוקפאו ושיצא מהשטח שהיה בשליטה גרמנית, היה רשאי לבקש את שחרור הכספים; הבנק היה פונה לממונה בבקשת שחרור ומצרף הצהרה חתומה בידי בעל הרכוש על יציאתו מהשטח שבשליטה גרמנית והוכחה לכך (כגון חתימה של קונסול בריטניה במדינה שהגיע אליה). אם הממונה השתכנע כי בעל החשבון אכן אינו מוגדר עוד כ'אויב', הוא החזיר לבנק את הסכום הנומינלי של הכספים בניכוי עמלה בשיעור של 3% עבור טיפולו. (ב) הקפאת כספים: כספים השייכים לתושבים של מדינות אויב שיתרתם דווחה לממונה אך הכספים לא הועברו אליו. חשבונות אלה סומנו כ'חשבונות מוקפאים': אסור היה לבצע בהם כל פעולה ללא אישור הממונה, והבנק נדרש לדווח על יתרתם לממונה בכל רבעון. תהליך השחרור של חשבונות אלה היה דומה לתהליך של החשבונות המוחרמים. (ג) ניירות ערך: בניגוד לחשבונות עו"ש ושיקים לגבייה, השאיר הממונה הבריטי בבנקים את פיקדון ניירות הערך של תושב מדינת אויב, אולם דרש להעביר אליו את כל הכספים הנובעים מהם. ואכן, בכל תקופה הועברו אליו כספים הנובעים מריביות על אג"ח, פדיון אג"ח ודיווידנדים. תהליך שחרור ניירות הערך לבקשת בעל החשבון היה דומה לתהליך האמור לעיל.

לימים התברר שרבים מן היהודים שבתפוצות שהשקיעו בארץ, מטעמים כלכליים או ציוניים, נספו בשואה. חלק מן הניצולים או בני משפחותיהם של הנספים עלו ארצה לאחר מלחמת העולם השנייה. בידי הממונה הבריטי נותר רכוש רב של יהודים ללא תובעים. אולם לא כל הרכוש האמור הועבר לידי הממונה או לניהולו של האפוטרופוס הכללי המנדטורי (שהחל לפעול בשנת 1944): חלק מהרכוש הכספי והאחר נשאר בבנקים, חלק נותר בידי החברות שמכרו קרקעות. הקרן הקיימת לישראל פעלה כדי להעביר לרשותה ולרשות חברת הבת שלה 'הימנותא' קרקעות של נעדרים. למרות מאמציה של הסוכנות היהודית למען הוצאתם של היהודים בארצות הכיבוש הנאצי מתחולת הגדרת 'אויב', לא נענה לכך השלטון הבריטי בארץ.

עם הקמת מדינת ישראל, נכללה בחוקי המדינה גם 'פקודת המסחר עם האויב 1939' על תיקוניה. שר האוצר מינה במשרדו 'ממונה על רכוש האויב', שירש את תפקיד הממונה הבריטי (בשנת 1968 הועבר כל רכושו של הממונה הישראלי לידי האפוטרופוס הכללי במשרד המשפטים, ועל כך בהמשך). לממונה הישראלי התברר עד מהרה כי זמן קצר לפני תום המנדט הבריטי העביר הממונה הבריטי על רכוש האויב ללונדון חלק ניכר מהכספים וניירות הערך שהיו בחשבוננו בארץ ישראל. רבים מתיקי הממונה הבריטי וכן מפתחות של כספות בבנקים השונים הוצאו גם הם מן הארץ. בהעברת כספי הממונה הבריטי בארץ ישראל לבריטניה ביקשה ממשלת בריטניה להבטיח את כספי הפיצויים המגיעים לה בעקבות המלחמה (על פי הסכם פריז, 1946). באותה דרך פעלה ממשלת בריטניה בנושא אדמות המושבה שרונה – הן הוקנו לממונה הבריטי על רכוש האויב, נמכרו לקרן הקיימת לישראל והתמורה הועברה לבריטניה. הבריטים העבירו ללונדון מכספי הממונה בארץ סך של 2.9 מיליוני לא"י (כולל 1.3 מיליוני לא"י על חשבון מכירת שרונה).³ הבנקים בארץ, שברשותם נותר חלק קטן של כספים שעמדו לזכות הממונה הישראלי, סירבו למסור לו אותם עד לבירור מעמדו המשפטי ועד להסכמת ממשלת בריטניה.

עניין השבתם של כספים אלה ארצה היה אחד הנושאים במשא ומתן הממושך, שהתנהל בין ממשלת ישראל לממשלת בריטניה בדבר התביעות הכספיות ההדדיות, שסוכם רק במרס 1950. עוד קודם חתימת ההסכם האמור החלה בריטניה, בשנת 1949, להשתמש בכספי הממונה שמשכה מהארץ לשם החזר לנתיני בלגיה, צ'כיה, סלובקיה, דניה, צרפת, לוקסנבורג, הולנד, יוון ונורבגיה שחשבונותיהם הוקפאו בארץ

³ נתוני י" כץ (שם) מתבססים על תיק המשא ומתן עם בריטניה, תביעות כספיות של הממונה על רכוש האויב נגד ממשלת בריטניה, תזכיר של הממונה על רכוש האויב מיום 14.6.1949.

לטובת הממונה הבריטי. הכספים לא הוחזרו לפרטים אלא לבנקים בארצות אלה בצירוף רשימת הזכאים מן העבר. ממשלת ישראל ראתה פעולות אלה במורת רוח גלויה בשל העיקרון, שהעברת השליטה בכספים לידי הבריטים תותיר בידיהם סכומים גדולים של מפקידים שאין להם יורש.

במהלך הדיונים עם הבריטים פקפקו רבים בישראל באפשרות שבריטניה תשיב את הכספים האמורים, ולכן עצם השגת הסדר עניינים כספיים התלויים ועומדים כתוצאה מסיום המנדט על ארץ-ישראל, שנחתם ב-30 במרס 1950, נחשב להישג. סעיף 5 בהסכם קובע:

כפוף להוראות סעיף 9 דלהלן תזכה ממשלת הממלכה המאוחדת את ממשלת ישראל בסכום של 1,052,000 ליש"ט, בעד כספי תושבים או נתינים של מדינות הברית לשעבר ומדינות אחרות, חוץ מגרמניה, שהוחזקו על ידי הממונה על רכוש האויב של ממשלת המנדט [...]. ממשלת ישראל תקבל על עצמה את האחריות לטיפול בכל התביעות שהוגשו בקשר עם כל כספים מהכספים הנ"ל. והיה ותוגש תביעה כלשהי מסוג זה נגד הממלכה המאוחדת, בנסיבות המצדיקות, לפי דעתה השקולה, לאחר התייעצות עם ממשלת ישראל, את סילוק התביעה על ידי ממשלת הממלכה המאוחדת, תחזיר ממשלת ישראל, לפי בקשה, לממשלת הממלכה המאוחדת, כנאמר בסעיף 9(א) דלהלן, את הכספים שזכתה תמורת תביעה כזאת [...]. ממשלת ישראל תטפל ברכוש הנתון לפיקוח הממונה הנ"ל והשייך לתושבי הארצות דלהלן, היינו: בלגיה, ציכוסלובקיה, דניה, צרפת, יוון, לוכסמבורג, ארצות השפלה ונורבגיה, שהן ארצות שעמן כרתה ממשלת הממלכה המאוחדת הסכמי רכוש על ארץ-ישראל לפני סיום המנדט, בהתאם להוראות ההסכמים הללו, כפי שהוחלו על ארץ-ישראל.

ממשלת ישראל ויתרה בהסדר זה על התביעה לקבל את מלוא הסכום שהוציאו הבריטים מן הארץ (2.9 מיליון לא"י) והסכימה לקבל רק 1.4 מיליון לא"י; ואילו הבריטים ויתרו על 1.8 מיליון לא"י שעמדו לזכותם כתשלום שני על חשבון מכירת שרונה לקרן הקיימת לישראל. בהסכם קיבלה על עצמה ממשלת ישראל כאמור את האחריות לטיפול בכל התביעות שהוגשו לממונה הבריטי, את הטיפול ברכוש שבפיקוח האפוטרופוס ובכספי הנתינים של הארצות הנזכרות בהסכם. ממשלת בריטניה התחייבה להחזיר את כל החומר הארכיוני השייך לממונה הבריטי ואת ניירות הערך ותכולת הכספות. בשנת 1950 השיבה בריטניה לישראל את כספי הממונה כמתחייב מן האמנה. בידי הממונה הישראלי על רכוש האויב נותרו באותה עת כ-1.7 מיליון לא"י, אך חצי מיליון מסכום זה היו כספים של גרמנים, שהועברו כנראה לידי האפוטרופוס על נכסי גרמנים.⁴

הממונה הישראלי ניהל את הרכוש שהוקנה לו בשיטה דומה לזו של הממונה הבריטי: כספי האויבים וניירות הערך שבבנקים הועברו לחשבונו, אך היו גם חשבונות שלא הועברו אליו אלא הוקפאו בבנקים בפיקוחו של הממונה (כבעבר). הוא נהג להחזיר לזכאים (ניצולים או יורשים), שזכאותם הוכחה משפטית, שפנו אליו בתביעה להחזרת הרכוש וההפקדות, את הכספים - כולל הריבית ובניכוי עמלת ניהול של 3%--4% מכל סכום שעלה על 300 לא"י, שהממונה היה זכאי לה מכוח הפקודה. הוחזרו כספים רק ליהודים שעלו לישראל (מאוחר יותר - גם לאלה שהיגרו למערב). הסכומים שהוחזרו לא שוערכו.

לפי דיווח החשב הכללי⁵ עמדו יתרות הממונה על נכסי האויב, כולל ריבית, לפי המאזן של 1960, על 727,000 לא"י, ומכאן הסיק כי בעשור 1950—1960 נפרעו קרוב לחצי מיליון לא"י; ואילו בשנת 1968, כשהועברה האחריות ממשרד האוצר לידי האפוטרופוס הכללי במשרד המשפטים, עמד סכום היתרה על 692,000 לא"י - כלומר, במשך שמונה שנים שולמו לזכאים 35,000 לא"י בלבד. לפי בדיקה מדגמית שערך

⁴ נתונים אלה מסר החשב הכללי במשרד האוצר, בהופעתו ב-26 ביוני 2001 בפני ועדת החקירה הפרלמנטרית בראשות ח"כ קולט אביטל.

⁵ בישיבה האמורה, שם.

החשב הכללי, שולמו מרבית התביעות בשנות החמישים בערכם הריאלי.

החשב הכללי ניהל את חשבונו בבנק ישראל כסכום כללי של פיקדונות המדינה, ובין בנק ישראל לאוצר התנהלה התחשבות על סכומי הריבית לפי השיעור שהיה נהוג באותה עת. עם זאת, סכומי הריבית שהתקבלו על סך פיקדונות אלה לא נזקפו לזכותם של בעלי החשבונות הספציפיים. עד שנת 1961, כשהתקבל חוק פסיקת הריבית, ננקטה ריבית רק בחוזים בין שני צדדים, והרשויות לא חויבו בתשלומה. ההצמדה גם היא לא חויבה בחוק עד אמצע שנות השבעים, והמונח 'הצמדה' נוסף לחוק הריבית רק בשנת 1979. יש להדגיש שלשון הפקודה ('המסחר עם האויב') אפשרה לשר האוצר להשתמש בפירות הקרן המושקעת. רק בעקבות התעוררות הנושא, הקמת הוועדה הנוכחית ופניית האפוטרופוס הכללי, החל החשב הכללי לבדוק את תנועות הכספים בחשבונות הספציפיים.

בשנת 1968 הועברו כאמור כספי הפיקדון (הקרן), שקיבל הממונה הישראלי על נכסי אויב מן הממונה הבריטי, לרשות האפוטרופוס הכללי במשרד המשפטים. סכום זה הגיע כנאמר ל-692,000 ל"י (בערך דאז), שעל פי כללי השערוך של החשב הכללי במשרד האוצר היה ערכן בשנת 2000 כ-25 מיליון ש"ח.⁶ האפוטרופוס הכללי מנהל על פי חוק כל רכוש בישראל שעקבות בעליו אינם ידועים. אין לו רשימה נפרדת של תיקי בעלי רכוש של נספי שואה. מספר התיקים שקיבל האפוטרופוס הכללי לידיו מהממונה הישראלי על רכוש האויב במשרד האוצר בשנת 1968 הגיע ל-15,000, חלקם הגדול תיקים סגורים (שהכספים בהם שוחררו); נותרו בידיו כ-670 תיקי רכוש – נדל"ן וכספים. האפוטרופוס משקיע בשוק ההון את כספי הקרן שבניהולו על פי החלטות של ועדת השקעות (ובה חברים האפוטרופוס הכללי, נציגי האוצר ובנק ישראל), שהוקמה ופועלת לפי החוק.

הפירות שנושאת הקרן מיוחסים לקרן; מאז נחקק חוק האפוטרופוס הכללי החדש, בשנת 1978, מתנהל כל הרכוש שמקורו בממונה הישראלי כרכוש עזוב, כפי שהוא מוגדר בחוק. מי שמשך מאז את פיקדונו מהאפוטרופוס הכללי קיבל עליו ריבית והצמדה לפי שיעור התשואה על ההשקעות של האפוטרופוס. במשך השנים העבירו הבנקים בישראל לידי האפוטרופוס רשימות של חשבונות רדומים המצויים בידם. בידי האפוטרופוס לא היה מידע על סך כל החשבונות של קורבנות השואה.

בעקבות דרישת הוועדה, קיבל האפוטרופוס צוות עובדים והחל לסרוק את כלל תיקי הרכוש שבניהולו כדי לאתר תיקים השייכים, בסבירות גבוהה, לקורבנות שואה; 12% מהתיקים שנסרקו עד לקיץ 2000 השתייכו לסוג זה. על פי החוק, אין האפוטרופוס מחויב לאתר את בעלי הרכוש. ביוזמתה של ח"כ אביטל, משרד המשפטים מנסח עתה הצעת חוק האפוטרופוס הכללי, המרחיבה את סמכויותיו של האפוטרופוס לאיתור פעיל ויזום של יורשי קורבנות השואה. כן הוקמה במשרד זה יחידה מיוחדת לכך (וראו הצעת תיקון לחוק האפוטרופוס בהמשך).

⁶ האפוטרופוס הכללי הגיש לוועדת החקירה סקירה בחודש מארס 2000. הוא הופיע בפני הוועדה ב-26 ביוני 2001 ומסר נתונים נוספים ב-21 בפברואר 2002. הדברים להלן מבוססים על דיווחיו.

3. עבודת הוועדה

עבודת ועדת החקירה הפרלמנטרית נחלקה לשני תחומים: בדיקת החשבונות בבנקים ובדיקת נכסי דלא נידי. דוח זה עוסק בבדיקה בבנקים.

ועדת החקירה דנה בנושא הבדיקה בבנקים ב-36 ישיבות, שנערכו החל בחודש יולי 2000 ועד דצמבר 2004.⁷ לדרישת ועדת החקירה ולאחר משא ומתן ממושך הסכימו חמישה בנקים, שהוערך כי בעבר היו מצויים בהם מרבית החשבונות הרדומים של הקורבנות, לאפשר בדיקה חיצונית של רואי חשבון מטעם הוועדה בנושאים שהוועדה מבקשת לקבל עליהם מידע; כל הבדיקה מומנה בידי הבנקים. ביום כ"ו בניסן התשס"א (19 באפריל 2001) נחתם מסמך עקרונות בין בנק הפועלים בע"מ, בנק דיסקונט לישראל בע"מ, בנק לאומי לישראל בע"מ, בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ ובנק המזרחי המאוחד בע"מ (להלן: הבנקים) לבין הכנסת. זהו מסמך עקרונות חסר תקדים בתולדות הבנקאות בישראל, שאפשר לערוך בבנקים בדיקה חיצונית ובלתי תלויה בעניין החשבונות של קורבנות השואה. המסמך קבע את התנאים לבדיקה, לרבות סמכויות הוועדה המייעצת (שתלווה את ההיבטים הקשורים בנכסים הכספיים של קורבנות השואה) והרכבה, נושאי הבדיקה, הקריטריונים לבחירת המשרדים הבודקים, מימון הוצאות הבדיקה ומשך הבדיקה.

על פי החלטת ועדת החקירה מונתה ב-9 במאי 2001 ועדה מייעצת, שבראשה עומד עו"ד צבי ברק (שהיה חבר בוועדת וולקר) שבדקה את חבות הבנקים השוויצריים לקורבנות השואה, וחבריה הם פרופ' נחום גרוס מן האוניברסיטה העברית (היסטוריה כלכלית); מר פרדי ויזר (מנכ"ל איגוד הבנקים); עו"ד מיכאל קליינר (לשעבר חבר הכנסת); גב' סמדר אלחנני (היועצת הכלכלית של ועדת הכספים); ד"ר ישראל זינגר (יו"ר הקונגרס היהודי העולמי, חבר ועדת וולקר). בתקופת כהונתה של הכנסת ה-15 היו חברים בוועדה גם ח"כ מיכאל נודלמן (האיחוד הלאומי-ישראל ביתנו) ופרופ' קלוד קליין מן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית. הוועדה המייעצת קיימה 41 ישיבות בתקופת הכהונה של הכנסת ה-15 וה-16.

ביולי 2001 פרסמה הכנסת מכרז לבחירת משרדי רואי החשבון ומשרדי עורכי הדין שילוו אותם, אשר יערכו בדיקה כאמור בחמישה בנקים ישראליים. תחום הבדיקה הוא הכספים והנכסים שהפקידו יהודי אירופה קודם מלחמת העולם השנייה ובמהלכה בחשבונות ובכספות בבנקים בארץ, וכן ניירות הערך של חברות ישראליות שרכשו יהודים ואשר לא נמשכו בידי המפקידים או מיופי כוח שלהם או יורשיהם. המשרדים נבחרו ביום 10 באוקטובר 2001 על ידי ועדה שמינה מזכיר הכנסת, עו"ד אריה האן, בהתאם לנוהלי הכנסת. ועדה זו בחנה את כישורי המועמדים, את ניסיונם בתחום הנדרש ואת תחום התמחותם.

הכנסת, לאחר שהתייעצה עם הבנקים השונים ובדקה את שאלת ניגוד העניינים, חתמה הסכם עם המשרדים שנבחרו ונקבע בו כי נושאי הבדיקה הם: 'נתוני חשבונות (עו"ש, כספות, ניירות ערך וכו'); להלן: חשבונות) לצורך איתור חשבונות של קורבנות השואה בבנקים; ההיבטים הפיננסיים של החשבונות, לרבות שמירת ערך הכסף, חיוב בעמלות, העברת כספים ורכוש לגופים אחרים בארץ או בחו"ל (לרבות האפוסטרופוס הכללי ומשרד האוצר); פעולות הבנקים, במסגרת הוראות החוק, לאיתור קרובים של בעלי חשבונות שנספו בשואה והעברת כספים אליהם, ודרך הטיפול של הבנקים בפניות יורשים'.

הוועדה שמינה מזכיר הכנסת בחרה בחמישה משרדים של רואי חשבון ובשלושה משרדים של עורכי דין לביצוע הבדיקה החיצונית בבנקים בישראל. משרדי רואי החשבון שנבחרו הם: ברלב ושות', רואי חשבון (להלן 'משרד ברלב'); שרוני-שפיר ושות'; זוהר את זוהר ושות'; הרצפלד בלטברג ושות'; כספי את כספי, רואי חשבון. משרדי עורכי הדין הם: חריש ושות'; ד. מירקין, אפרימה, ברק, מילשטיין ושות'; רמי

⁷ הפרוטוקולים של דיוני הוועדה פתוחים לעיון הציבור בארכיון הכנסת ובאתר האינטרנט שלה (www.knesset.gov.il), בעמודת הוועדות, בכותרת 'ועדת החקירה הפרלמנטרית בנושא איתור והשבת נכסים של נספי השואה'.

גולדשטיין ושות'. המשרדים החלו בעבודתם ב-30 באוקטובר 2001. הבודקים כפופים לוועדת החקירה הפרלמנטרית האמורה בראשות חברת הכנסת קולט אביטל, ולוועדה המייעצת המלווה את הבדיקה, שבראשה עומד עו"ד צבי ברק.

ועדת החקירה הפרלמנטרית פרסמה בפברואר 2000, באמצעות כלי התקשורת השונים, הודעה לציבור בדבר הקמתה, וקראה לציבור לפנות בכתב אל הוועדה ולהעביר לידה מידע הקשור לנושא חשבונות קורבנות השואה בבנקים בישראל, לרבות העתקי מסמכים. בוועדה התקבלו עד כה רק כ-100 פניות בנושא. לאחר שהחלה הבדיקה בבנקים, בחודש ינואר 2002, פנתה ועדת החקירה לציבור פעם נוספת, באורח פומבי באמצעות כלי התקשורת השונים, בקריאה לסייע לעבודת הבדיקה והחקירה בנושא איתור והשבת נכסים של קורבנות השואה: כל מי שיש לו מידע, הקשור לנושא חשבונות קורבנות השואה בבנקים בישראל, התבקש למוסרו לידי הוועדה. מרבית הפניות הועברה לרואי החשבון הבודקים (ראו את ממצאיהם בנספחים לדוח זה).

הוועדה המייעצת ארגנה ארבעה סיורים לצוותי הבודקים: בארכיון הציוני המרכזי בירושלים, בארכיון המדינה, בארכיון האפוטרופוס הכללי ובארכיון בנק ישראל. צוותי הבודקים, לאחר לימוד החומר ופגישות מקדימות בבנקים ובמקומות אחרים בארץ ובחוץ לארץ, אספו מסמכים, בדקו את ספרי הבנקים, נפגשו עם עובדים ותיקים בהם, בדקו ארכיונים ומגנוזות בבנקים ובבנק ישראל; הסתייעו בארכיונים חיצוניים (הארכיון הציוני המרכזי, ארכיון הקרן הקיימת לישראל, ארכיון האפוטרופוס הכללי וארכיון המדינה); בדקו ארכיונים באנגליה (של בנק ברקליס-דיסקונט וארכיון המדינה הבריטי) ובדקו את פניות הציבור שהגיעו לוועדת החקירה. התקציב הכולל של הוועדה לביצוע הבדיקה הוא 12.5 מיליון ש"ח. עבודת משרדי רואי החשבון הסתכמה ב-66,000 שעות עבודה. על סמך כל אלה הם עיבדו את החומר והכינו דוחות סופיים לוועדה המייעצת. דוחות אלה מצורפים בזה כנספחים 1, 2, 3, 4, 5.

הוועדה המייעצת ליוותה במשך שנתיים ויותר את עבודת רואי החשבון בצדדים המתודולוגיים שלה ובצדדים המעשיים; היא קיימה ישיבות חודשיות ונענתה לפניות ולשאלות המשרדים השונים, גם לאור ניסיון ועדות חקירה דומות בחוץ לארץ. רואי החשבון הונחו להתרכז במטרות הבדיקה כפי שסוכמו במסמך העקרונות ולבדוק את השתלשלות הפעילות בחשבונות קורבנות השואה בבנקים, גם אם הם הועברו לצד שלישי (הממונה על רכוש האויב בממשלת המנדט הבריטי, הממונה על רכוש האויב במשרד האוצר בישראל והאפוטרופוס הכללי). שיטה זו מאפשרת לקבוע בכל מקרה את האחריות לתשלום – אם מגיע החזר לבעל החשבון או ליורשיו; את האחראי ואת היחס בין האחראים השונים לכלל התשלום. בסופו של דבר נחלקת האחריות בין שניים: מדינת ישראל, והבנקים השונים שיצוינו להלן. אמנם צורת בדיקה זו הרחיבה את עבודת רואי החשבון, שכן היה צורך לתעד באמצעים מגנטיים את החומר שבתיקים, אולם כיום מצוי מצג מתאים להשתלשלות החשבונות השונים במשך שישים השנים האחרונות. הדוחות המצורפים בזה של רואי החשבון הם התוצאה החשבונאית של עבודתם.

4. הנחיות לבודקים

ועדת החקירה הנחתה את הבודקים לערוך את הבדיקה בבנקים על סמך הנחות אלה:

א. רשימה של בעלי חשבונות

תיערך רשימה של בעלי חשבונות בנק שיש סבירות לגביהם שהיו שייכים לקורבנות השואה. הסכומים ברשימה יחולקו לסכומים שלגביהם נקבעה חבות הממשלה ושל סכומים שלגבי בעליהם נקבעה חבות הבנקים.

ב. הנחת אי-תשלום

המדובר בכספים שחזרו לבנק מהממונה הבריטי על רכוש האויב או מהממונה הישראלי, למען בעלי החשבון או יורשיהם, ולא ברור אם כספים אלה שולמו להם בפועל. בכל מקרה כזה, יש לבחון כל תיק לגופו. הדוח לגבי כל אחד מהבנקים יכלול בנפרד את הסכומים שלגביהם אין הוכחה שהכסף הוחזר לבעלי החשבון, וכתוצאה מכך לא ידוע אם הסכומים נשארו בבנק או שבכל זאת הוחזרו, בשלב כלשהו, לבעלי החשבון ולא נותר תיעוד על כך. בדוח לא יצוינו סכומים אלה כחלק מחבות הבנק או המדינה.

ג. תשלומים בגין נכס בסיס

אם נמצא נכס בסיס (כגון פיקדון, אג"ח, נייר ערך) שהועבר לממונה הבריטי על רכוש האויב, ויש אסמכתאות שהועברו אליו גם תשלומים וזיכויים שוטפים בגין נכס זה (כגון דיווידנד, ריבית על אג"ח וכו'), יראו כל תשלום מסוג זה כאילו הועבר לממונה הבריטי על רכוש האויב, גם אם לא נמצאו אסמכתאות מפורשות להעברה המסוימת מסוג זה. תאריך ההפקדה ייקבע כסמוך למועד ההעברה לממונה הבריטי על רכוש האויב. אם נמצאו אסמכתאות המעידות אחרת, יפעלו לפיהן. אשר לנכס הבסיס: במרבית המקרים לא ידוע מה היה נכס הבסיס ומה היה גורלו (לפי צו הממונה, נשאר נכס זה בשליטת הבנק), ולכן הוא לא שוערך ונזכר בהערה. אם נמצא מידע על נכס הבסיס, ייכלל הנכס ברשימת היתרות שבתיק או בהערות. אם נכס זה מצוי בשליטת הבנק הנבדק (כגון אג"ח בנק אפותיקאי השייך לבנק לאומי), ישוערך הנכס החל ביום הפדיון.

ד. אחריות המדינה

אחריות המדינה כిורשת האחריות של הממונה הבריטי על רכוש האויב (לפי ההסכם משנת 1950), תחול על כל הסכומים שהועברו לממונה הבריטי על רכוש האויב על פי חוק, וזאת החל ביום תחילת השערוך, כמוגדר בסעיף ה. לבנקים לא תהיה אחריות על סכומים אלה.

ה. מועדים

(1) מועד תחילת השערוך של היתרה בבנק יהיה התאריך המאוחר מבין אלה: מועד הפקדת הסכום בבנק, מועד כיבוש המדינה (על פי תאריכים שפורסמו בצו הממונה הבריטי על רכוש האויב) או מועד פרוץ המלחמה, 3 בספטמבר 1939 (אם לא ניתן לזהות את המדינה). על אף האמור, אם יוכיח תובע פוטנציאלי או יורשו כי במקרה המסוים הנוגע לו מדובר במועד אחר, יהיה המועד האמור מועד תחילת השערוך.

(2) מועד העברת הכספים לממונה הבריטי על רכוש האויב ייקבע על פי המסמכים של הגוף השלטוני הרלוונטי. אם נמצאו בתיק מסמכי העברה רשמיים של הבנק המעידים על תאריך שונה מהותית מזה שהופיע על המסמכים של הגוף השלטוני, יהיה התאריך הקובע זה המופיע על מסמכי הבנק. במקרה שאין אפשרות לקבוע כלל את מועד העברת הכספים לממונה על רכוש האויב, יועבר הסכום לסעיף נפרד שאינו מוגדר כחבות הבנק.

(3) אם אי אפשר להוכיח קיומו של קשר בין בעל החשבון לבין הבנק, ייבחן כל מקרה לגופו, על פי אמות מידה מקילות. (הנחה זו חלה על מדינות אשר המועד של 3 בספטמבר 1939 אינו תקף לגביהן, מכל סיבה שהיא).

ו. תשלום ריבית והצמדה לחשבונות שהיה לגביהם הסכם בין הלקוח לבנק

כלל החשבונות ישוערכו לפי מלוא הפרשי הצמדה למדד המחירים לצרכן בישראל החל ביום 15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004, בצירוף ריבית שנתית מצטברת של 3% החל ביום תחילת השערוך ועד 30 בספטמבר 2004.

ז. בעלי חשבונות שיש ספק אם חלה עליהם ההגדרה 'קורבנות שואה'

(1) אלה סוגי בעלי חשבונות שלא ייכללו ברשימה של בעלי חשבונות של קורבנות שואה וגם לא ברשימת החבות הכספית של הבנק:

(א) בעלי חשבונות, שלא היו תחת שלטון הנאצים או שעזבו את מדינות האויב לפני יום הכיבוש, לא ייכללו ברשימה אם אין מידע על סיבת עזיבתם את ארץ האויב או אין קשר בין סיבת העזיבה לבין המלחמה.

(ב) אמנם הממונה הבריטי על רכוש האויב הכריז על המדינות לבנון, סוריה וטורקיה כמדינות אויב, אולם בעלי חשבונות ששהו במדינות אלה בתקופת המלחמה לא ייכללו ברשימה של בעלי החשבונות קורבנות השואה, אלא אם כן חלים עליהם סעיפים 2 או 3 (א) שלהלן.

(ג) כספים שהעביר תושב מדינה, שלא נכבשה ו/או שלא הוגדרה כמדינת אויב, למען אדם אחר שמושבו היה במדינת אויב או בארץ כבושה, ולאחר מכן הוחזרו למעביר המקורי, לא ייכללו ברשימה של בעלי החשבונות קורבנות השואה.

(2) אלה בעלי החשבונות ששמותיהם ייכללו ברשימה של בעלי חשבונות קורבנות השואה אך לא ייכללו ברשימת החבות הכספית הכוללת של הבנק: אם בעלי החשבונות ברחו או עזבו את מדינות האויב לפני יום הכיבוש מחשש לחייהם בשל המלחמה או בשל רדיפות, ייכללו תיקים אלה ברשימת בעלי חשבונות קורבנות השואה וכל מקרה ייבחן לגופו.

(3) אלה סוגי בעלי החשבונות ששמותיהם ייכללו ברשימת בעלי חשבונות קורבנות השואה וברשימת החבות הכספית של הבנק או המדינה, לפי העניין:

(א) בעלי חשבונות, שנמלטו ממדינות כיבוש למדינה ניטרלית או ידידותית לאחר פרוץ המלחמה, ייכללו ברשימה לגבי אותו חלק של השנים ששהו במדינות הכיבוש, גם אם כספם הוחזר לאחר תום המלחמה.

(ב) בעלי חשבונות שכתובתם האחרונה היתה מדינה שאינה מדינת אויב, אך לא ברור אם ברחו אליה ממדינת אויב, ייכללו ברשימה וכל מקרה ייבחן לגופו.

(ג) כל מקרה שבו שם בעליו הוא תאגיד, ויש לו תובע העשוי להיכלל ברשימה, ייבחן לגופו.

ח. מדינות אויב

נוסף על המדינות שהוכרזו כמדינות אויב על ידי הממונה הבריטי על רכוש האויב, קיימת במוסד 'יד ושם' רשימת מדינות כיבוש ותאריכי כיבוש המסתמכות על חומר היסטורי. מעבר למדינות אלה, יש לציין גם את לוב, אלג'יר, תוניס וצרפת החופשית כמדינות שהושפעו מן המלחמה ולפיכך יש להחשיבן כמדינות אויב. בכל מקרה של מחלוקת לגבי תאריך הכיבוש, ייקבע התאריך על פי נתוני 'יד ושם'.

ט. חשבונות רדומים

חשבונות רדומים שנפתחו קודם המלחמה ולא היה קשר עם בעליהם עד לאחר המלחמה, ונתיות הבעלים לא היתה ידועה: במקרים מסוימים היתה זו הפרה של צו הממשלה הבריטית לגבי חובת העברת הכספים לממונה הבריטי על רכוש האויב. הוועדה החליטה כי כל חשבון שלא היתה בו פעילות לאחר 1 בפברואר 1933, ייכלל ברשימה של בעלי חשבונות קורבנות השואה.

י. כספים שהוחזרו עד סיום המלחמה

פיקדון שנפדה או כספים שהוחזרו על ידי הבנק עד 8 במאי 1945 (מועד סיום המלחמה), לא ייחשבו כספים של קורבנות השואה ולא ייכללו בחבות הבנק.

יא. יתרה (אסמכתה) יחידה

בעלי חשבונות וסכומי יתרות בחשבון אשר נמצאה לגביהם אסמכתא יחידה במסמכים שנמצאו בארכיונים חוץ-בנקאיים, ייחשבו ככספי קורבנות שואה וייכללו בחבות הבנק במקרים שבהם ניתן להסתמך, נוסף על כך, גם על אסמכתאות שנמצאו בבנק ואשר כוללת מידע תומך.

יב. כללי השערוך

העם היהודי דרש מכל המוסדות הכספיים ברחבי העולם, שעסקו בהחזרת כספים של קורבנות השואה, להחזירם בערכם הריאלי. הואיל וגם בישראל החזירו הבנקים או האפוטרופוס הכללי לחלק מבעלי הפיקדונות או ליורשיהם את יתרת הקרן, שנצברה במשך השנים, ללא שערוך מספיק או הצמדה, סבורה הוועדה כי יש להחיל את כלל השערוך גם במדינת ישראל.

הוועדה סבורה כי קיים קושי לשערך את שווין של מניות הבנקים ו/או חברות אחרות, המוחזקות כפיקדון או בנאמנות בידי הבנקים ו/או האפוטרופוס הכללי, מאחר ששווין של מניות חברה מסחרית נגזר מהשווי הנוכחי של החברה. שווי זה איננו נותן תמיד ביטוי לעובדה, שקורבנות השואה או יורשיהם לא יכלו, במשך תקופה ארוכה, לנהוג מנהג בעלים בהחזקותיהם אלה. הוועדה ממליצה כי שערוך ייעשה בשלב מאוחר יותר על ידי מיישמי הדוח.

הוועדה המייעצת בחרה בכללי שערוך המבוססים בין היתר על הנחת יסוד כי המוסדות הכספיים, שהחזיקו בכספי בעלי החשבונות, חייבו אותם בעמלות רגילות גם אחרי שהתבהרה תמונת החורבן באירופה. בחלק מן הבנקים הביא המשך החיוב בעמלות של בעל חשבון הבנק, במקרים מסוימים, לחיסול היתרה למעשה, דהיינו לאיפוס החשבון לטובת המוסד הכספי שאצלו הופקד החשבון.

יתר על כן, לאור העובדה כי חלק גדול מהכספים עבר דרך מוסדות המדינה או שהמדינה הסכימה, בעת קבלתם, על שחרור המעביר לידי המדינה מאחריות לגביהם - המליצה הוועדה המייעצת לשערך את הכספים לפי הצמדה למדד המחירים לצרכן בישראל לתקופה שתיקבע, בתוספת 4% ריבית דריבית שנתית, בדומה למה שנקבע בוועדת וולקר שבדקה את חבות הבנקים בשוויץ לקורבנות השואה. חישוב זה מתבסס על החישוב הנהוג כאשר המדינה גובה מהאזרחים חובות או מסים, או משלמת להם.

עם זאת המליצה הוועדה המייעצת כי השערוך, כפי שצוין לעיל, יתייחס אך ורק לצורך חישוב הסכומים שיקבלו מי שיוכרו כזכאים, בעלי חשבונות או יורשיהם החוקיים. לגבי יתר החשבונות, **וכביס לזוח** הוועדה, תפרסם הוועדה את המלצותיה על בסיס האמור בסעיף ו' לעיל.

בעקבות פעולת ועדת החקירה והוועדה המייעצת, דיווח האפוטרופוס הכללי והדיון שנערך בעקבותיו, הוכנו שתי הצעות לשינוי החוק:

(1) הצעה של ועדת החקירה הפרלמנטרית, שהוגשה לדיון מוקדם ותהיה מוכנה לקריאה ראשונה. (2) הצעת **חוק האפוטרופוס הכללי (שחרור נכסים של נספי שואה) (הוראת שעה)**. זוהי הצעה של הממשלה לשינוי חוק האפוטרופוס הכללי תשל"ח-1978 והיא מכוונת לנכסים שיש יסוד להניח כי בעליהם נספו בשואה. עיקרם של נכסים אלה מנוהל כיום בידי האפוטרופוס הכללי כינכסים עזובים, ומיעוטם מצוי בידי גורמים ציבוריים ופרטיים שונים כמו הקרן הקיימת לישראל, חברת הכשרת היישוב ובנקים. מתוך הכרה בערך המיוחד שיש להשבת הנכסים הללו ליורשיהם ולקרוביהם של הקורבנות, ההצעה באה להקל עליהם בהליך שחרור הנכסים והעברתם לידיהם ועל ההליכים להוכחת זכויות; וזאת על ידי יצירת מנגנון שיקל על היורשים את חובת ההוכחה. חברי הוועדה מקווים שהצעת החוק תונח בהקדם על שולחן הכנסת לקריאה ראשונה.

5. רקע היסטורי⁸

א. תהליך צמיחתה של כלכלת ארץ ישראל

תהליך ההתיישבות היהודית בארץ ישראל הביא עמו תמורות רחבות במבנה הכלכלי של הארץ ובחייהם החברתיים של כל תושבי הארץ באותה עת. התמורות והמודרניזציה היו מרחיקות לכת יותר ביישוב היהודי, שהיה 'מנוע הצמיחה' בכל התקופה שבין 1919 ועד 1940. אוכלוסיית היישוב גדלה בשיעורים יוצאי דופן עקב העלייה היהודית והריבוי הטבעי. גידול התוצר התאפשר על ידי יבוא ההון שנלווה לעלייה. צמיחת המשק הערבי בארץ נבעה גם היא בעיקר מהביקושים היהודיים לקרקע, שירותי עבודה ודיוור ומוצרים מהמגזר הערבי; גם הגידול בהכנסות ממשלת ארץ ישראל ממסים נבע בעיקרו מגידול היישוב היהודי ורמת חייו, והדבר אפשר לממשלה להעלות את הרמה וההיקף של שירותיה והשקעותיה (המועטות יחסית). הממשלה מצדה נקטה מדיניות של מעורבות מזערית בכלכלה, הן בשל האידאולוגיה הליברלית והן בשל חובת ריסון נטל המסים ואיזון תקציב הממשלה, שבריטניה הטילה על כל מושבותיה ושטחי המנדט שלה.

שלטונות המנדט עצמם הכירו בייחודה של ההגירה היהודית לארץ: היא היתה שונה מהגירות אחרות משום שלא הונעה על ידי משיכה כלכלית בלבד אלא היו בה מניעי משיכה אחרים (כציונות) ומניעי דחיפה (מארצות המוצא). 'הגירה טבעית דומה בפעולתה למשאבה. ההגירה לארץ ישראל היא תוצאה של פעולה משולבת, של ארץ ישראל כמשאבה ושל ארץ ההגירה כמזרקה' (דוח מחלקת ההגירה הממשלתית לשנת 1935). בתקופת המנדט נוסף סוג שלישי של גורמים לעלייה: סגירת שעריהן של הארצות שקלטו את ההגירה האירופית הגדולה במאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים. עקב שינויים בגורמים האמורים, ניכרו גלים מחזוריים בעלייה היהודית ארצה וביבוא ההון (הפיננסי והאנושי) שנלווה לה, בשנות העשרים והשלושים (כאמור לעיל בסעיף 2). גלים אלה הכתיבו את המחזוריות של גאות ושפל בכלכלת הארץ.

ב. תקופת הגאות, 1932—1935

בשנים 1932 עד 1935 ידעה הארץ תקופת שגשוג ורווחה עקב גל עלייה גדול מאירופה (40,000 עולים לשנה בממוצע), בעיקר מפולין ומארצות מרכז אירופה, ויבוא גדול של הון פיננסי ואנושי נלווה. השגשוג בלט הן על רקע המשבר שפקד את הארץ מספר שנים קודם לכן ('משבר העלייה הרביעית') והן לנוכח המשבר הכלכלי החמור בעולם. המשבר העולמי התבטא באבטלה חסרת תקדים בהיקפה, במיתון עסקי תוך צמצום הייצור וסחר החוץ, שיתוק ההשקעות וירידת מחירים ורווחים.

העלייה החמישית ויבוא ההון נדחפו על ידי התגברות האנטישמיות (גם הרשמית), המשבר ואי-הוודאות הכלכליים בארצות המוצא, תוך החמרת ההגבלות על כניסת מהגרים לארצות מערב אירופה ואמריקה הצפונית והלטינית. הם נמשכו לארץ על ידי השגשוג (שהם עצמם גרמו לו במידה רבה), החירות הפוליטית והתפתחות הבית הלאומי היהודי, וכן רווחיות ההשקעות בענפי הפרדסנות והבנייה. כושר הקליטה של היישוב היהודי בשנות השלושים היה גדול בהרבה מזה של אמצע שנות העשרים בזכות הגידול הדמוגרפי והכלכלי וקליטתם ההדרגתית של עולי העלייה הרביעית.

בין הגורמים שסייעו לגאות בולטת ההצלחה הגדולה של יצוא פרי ההדר לאירופה, שהלך והתרחב למרות המשבר העולמי והתחרות של פרדסני ספרד ואיטליה. לאור הרווחיות הגבוהה והציפיות להמשכה, היה ענף ההדרים יעד מועדף למשקיעים (ובכללם יהודים באירופה ובארצות הברית) וסיפק תעסוקה במטעים ובענפי ייצור נלווים. גורם חשוב נוסף לגאות היה ירידת המחירים הכללית בעולם, דבר שאפשר יבוא גדול של מוצרי השקעה וצריכה.

⁸ פרק זה נכתב בידי פרופ' נחום גרוס, חבר הוועדה המייעצת ומומחה להיסטוריה כלכלית.

תופעה ייחודית לפרק זמן זה היה **מפעל ה'העברה'**, שנועד לאפשר הצלה (חלקית) של הרכוש היהודי מגרמניה הנאצית ואחר כך גם מהארצות המסופחות, אוסטריה וצ'כוסלובקיה (מפעל דומה פעל בפולין, חברת 'חליפין'). חברת 'העברה' נועדה לאפשר ליהודים להוציא מגרמניה סך של אלף לא"י, סכום שבזכות בעלות עליו היה ניתן לקבל רשיון עלייה מחוץ למכסות ('סרטיפיקט של קפיטליסט'), למרות האיסור על הוצאת מטבע מגרמניה (איסור שהוטל עוד בשלהי רפובליקת ויימאר). יתר על כן, ההסכם עם ממשלת הרייך השלישי התיר העברת רכוש יהודי לארץ ישראל (בלבד!) בצורת מוצרים גרמניים, שנקנו בכספי יהודים ושנמכרו בארץ - והתמורה נזקפה בארץ ישראל לזכות האיש שמכספו נקנתה הסחורה בגרמניה. כוונת הממשלה הגרמנית הייתה לעודד הן את יציאת היהודים מגרמניה והן את הייצור והתעסוקה בה. לכן הורעו תנאי העברת הרכוש משנת 1936 ואילך, כאשר המשק הגרמני הגיע לתעסוקה מלאה והחריף הנישול הכלכלי של היהודים. בשנות ההעברה הפסיד מעביר הרכוש בממוצע שליש לפחות מערך כספו, בגלל דרכי חישוב שער החליפין וניפוח המחירים שאותם נאלץ לשלם בגרמניה (ואולי גם מכוח גורמים בארץ).

מפעל ההעברה עורר מחלוקת סוערת הן ביישוב היהודי בארץ והן בתפוצה, בפרט בין יהודי ארצות הברית. המצדדים הצביעו על הצורך להציל לפחות חלק מרכוש העולים מגרמניה ועל התועלת שביבוא מוצרי הון מגרמניה בעלת התעשייה המשובחת. המתנגדים העלו טיעונים מוסריים, אך גם הצביעו על התחרות הפוגעת בתעשייה היהודית בארץ. חברת 'העברה' ניסתה להתגבר על הפגיעה בייצור המקומי ועל מגבלות השוק לסחורות גרמניות בארץ על ידי הפצת חלק מהמוצרים המיובאים בארצות השכנות, פעולה שזכתה להצלחה מועטת למדי.

ג. תקופת השפל, 1935—1939

'משבר העלייה החמישית' פרץ עקב בהלת המשיכה של פיקדונות מהבנקים באוגוסט 1935, במסגרת המשבר הפוליטי הבין-לאומי סביב איומי איטליה על אתיופיה (חבש). אולם הגורמים לו היו יסודיים יותר: (א) הצטברות קשיי הקליטה של עלייה כה גדולה בתעסוקות קבע, קשיים שהוחמרו בגלל הפיגור היחסי של יבוא ההון הפיננסי אחרי מספר העולים. (ב) ירידת מחירי ההדרים באירופה, בעיקר עקב גידול ההיצע הניכר, שגרמה להפסקת הנטיות עם ירידת הרווחיות בענף, ושנמשכה בשל התבגרות הפרדסים שניטעו בשלהי שנות העשרים ובראשית השלושים. (ג) יבולים דלים בשנת 1936. (ד) עלייה של מרבית המחירים בשוק העולמי, או לפחות התייצבותם, שהקשתה על היבוא לארץ. (ה) עודף היצע של בעלי מקצועות אקדמיים, שזרמו בחלקם לתעסוקות אחרות. (ו) שיבושים במערכת הייצור והסחר בארץ עקב השביתה הערבית הכללית באביב 1936 ו'המרד הערבי', שנמשך שלוש שנים ויותר. 'המאורעות' פגעו בחלק מענפי הייצור היהודיים, אף כי גדלה התעסוקה ליהודים בפרדסים ובמפעלי הגנה והתיישבות. הירידה בהכנסות הממשלה, שנבעה ממיתון הפעילות הכלכלית ומצמצום היבוא, והפגיעות ברכושה, גררו צמצום בהוצאות 'האזרחיות' של הממשלה; בו בזמן גדלו הוצאותיה 'הביטחוניות' והיא נזקקה לסבסוד מבריטניה.

על הגורמים הכלכליים נוספו הגורמים הפוליטיים, והאווירה הפכה לפסימיות עסקית. זו הגבירה את צמצום הרצון או היכולת לעלות לארץ ולהעביר הון אליה. מספר העולים הממוצע בשנים אלה היה 21,500 לשנה בלבד. יבוא ההון הפרטי הצטמק והוא קוזז רק חלקית על ידי הגידול ביבוא ההון הציבורי (מכספי תרומות ציוניות). המשבר הכלכלי החריף והגיע לאבטלה של 8% מכוח העבודה היהודי בשנת 1939. תוצר המשק היהודי ירד בתקופה זו ב-4.4% לשנה בממוצע. במובנים רבים היה המשבר תולדה של גל עלייה עצום (בממדי הארץ) שקדם לו, אשר גרם לקשיי קליטה מצטברים והולכים ולהחרפת התנגדותם וחששותיהם של ערביי הארץ, לנוכח התפתחות היישוב וגידול חלקו היחסי באוכלוסייה ובמשק.

ד. תקופת מלחמת העולם השנייה ולאחריה, 1939—1947

פרוץ מלחמת העולם השנייה, ב-1 בספטמבר 1939, שינה את מצב הדברים גם בארץ ישראל. בתקופת המלחמה השתנו דרכיה ושיטותיה של המדיניות הכלכלית כדי לגייס משאבים לצורכי המאמץ המלחמתי, תוך דאגה לשלום האוכלוסייה האזרחית; דרכי השיט בים התיכון נחסמו במידה רבה עם כניסת איטליה למלחמה ביוני 1940, והצטמצם אפוא היבוא לכל המזרח התיכון ויצוא פרי ההדר מהארץ. במסגרת המשק המלחמתי הונהג קיצוב היבוא (לפי נפח) וקיצוב מטבעות שמחוץ לגוש השטרלינג, בוטל חופש היזמה והפעילות במרבית מערכת הייצור, אמנם מבלי לפגוע בזכויות הקניין הקיימות ובזכות להפקת רווחים מעסקים ומרכוש. במהרה עברה כלכלת הארץ ממצב של יציבות מחירים או ירידתם למגמה אינפלציונית, ומאבטלה ומיתון - לגאות מחודשת. המגמות החדשות חייבו את הממשלה להנהיג פיקוח על המחירים וקיצוב חומרי גלם במרבית ענפי המשק, ופיקוח וקיצוב במצרכים שנחשבו חיוניים.

בשלב ראשון הורגשו קשיי הסתגלות וגידול באבטלה, שנבעו בעיקר מצמצום הפעילות בענפי הסחר הבין-לאומי ובענפי הפרדסנות והבנייה; אך עד מהרה נתן את אותותיו הביקוש של צבאות הברית שנבע מהצורך בתחליפים ליבוא. הממשלה עודדה את הייצור החקלאי ואת הגברת מיכוננו, ולמרות הרחבת הייצור - עלו מחירי התוצרת החקלאית יותר מרמת המחירים הממוצעת; מצבם היחסי של החקלאים הוטב, צומצם הפער בין יהודים לערבים, והאינפלציה שחררה אותם מחלק הארי של עול חובותיהם. הממשלה ושלטונות הצבא הבריטי השקיעו משאבים רבים בעידוד הפיתוח והגיוון של התעשייה היהודית בארץ, שהצטרפה לתעשיית מצרים כגורם חשוב באספקה הצבאית במזרח התיכון. גם השירותים הנלווים - כמסחר, רפואה ובידור - נהנו מעליית הביקוש הצבאי והאזרחי. ענפי המחקר המדעי-שימושי שירתו אף הם את צורכי המאמץ המלחמתי.

הביקוש הצבאי הגיע לשיאו בשנים 1941-1943: רכישות הצבאות היוו כ-68% מהתוצר המקומי הנקי של ארץ ישראל. הביקוש הצבאי היווה בשנות המלחמה את המנוע בתהליך הצמיחה הכלכלית, והצטרף אליו בואם של עולים ושל יבוא הון-תרומות (בעיקר מארצות הברית ומדרום אפריקה). אולם מאחר שהמוצרים המקומיים והמיובאים לא הספיקו לענות על הביקוש הגואה, הצטברה בארץ נזילות רבה במזומנים, בפיקדונות בבנקים ובניירות ערך מארצות גוש השטרלינג. למרות מאמצי הממשלה לרסן ולספוג את הלחץ האינפלציוני, עלתה במשך שנות המלחמה רמת המחירים בארץ פי שלושה בערך, שיעור שהיה גבוה בהרבה מזה של עליית מדד המחירים לצרכן במשך המלחמה בארצות הברית (כ-50%) ובבריטניה (כ-30%). רובו של הציבור, והבנקאים בכללו, האמין שעליית המחירים היא תופעה ארעית שתתוקן לאחר המלחמה. אמנם הממשלה הקפיאה את שכר הדירה והופעל הסכם תוספת יוקר בתעשייה היהודית ובשירות הציבורי היהודי, אולם לא התפתחה מערכת הצמדה של חובות ונכסים נזילים למדד המחירים לצרכן או לשער הדולר.

בניגוד למצופה לא הביא סיומה של המלחמה, ובכללו השתחררות כ-40,000 המתנדבים לצבא הבריטי (מהם כ-27,000 יהודים) לשוק העבודה האזרחי, למיתון כלכלי. הביקוש הרב לבנייה אזרחית והתחדשות יצוא ההדרים (למרות ירידת כושר הייצור בענף במשך המלחמה) היוו - לפי מתכונת כלכלת היישוב בין מלחמות העולם - את מנועי הצמיחה, ולכן גם נמשכה עליית המחירים המתונה.

ה. מערכת הבנקאות

התפתחות הבנקים בארץ ישראל, ובפרט ביישוב היהודי, היתה הן תולדה של הצמיחה הכלכלית ותהליכי המודרניזציה והן גורם מסייע להם. על בסיס של בנקאות מודרנית בשלהי התקופה העות'מאנית והחקיקה המנדטורית הבריטית, הונחו מתחילת שנות העשרים היסודות למערכת הבנקאות היהודית: בנקים מסחריים, אגודות שיתופיות לאשראי (מסוג 'הלוואה וחסכון') ובנקים למשכנתאות. כן נוסדו חברות השקעה, בעיקר בהון ציוני מארצות הברית ומבריטניה.

הבנק החשוב בארץ היה **בנק ברקליס** (המשכו של הבנק האנגלו-מצרי), שתפקד גם כבנקאי של הממשלה וגם כבנק מסחרי, ששירת את כל מגזרי האוכלוסייה בארץ. הבנק היהודי הגדול והחשוב היה בנק ההסתדרות הציונית, שנוסד בשנת 1902 בשם Anglo-Palestine Company (מכאן שמו המקוצר **אפ"ק**, שהיה מקובל בתקופת היישוב) והפך בשנת 1930 ל-Anglo-Palestine Bank (מכאן אפ"ב) – לימים בנק לאומי לישראל. בבנקים האחרים, קטנים מאפ"ב בהרבה, ייזכרו **בנק הפועלים**, שנוסד בשנת 1921/2, ו'הבנק המרכזי למוסדות שיתופיים' (לעידוד הקואופרציה ביישוב) שנוסד ביולי 1922. שני בנקים למשכנתאות נוסדו בשנת 1921/2; החשוב בהם היה 'הבנק האפופתיקאי' של ההסתדרות הציונית, שהפך בהמשך הזמן לחברה בת של אפ"ב.

בגאות של שנות השלושים נטלה מערכת הבנקאות חלק לא מבוטל, בספקה – בין היתר – את השירותים להעברת חלקו הפיננסי של יבוא ההון הגדול ולמפעל 'ההעברה'. המגזר הפיננסי התרחב במידה יוצאת דופן: בשנים 1932–1935 נרשמו 46 תאגידי בנקים חדשים, ובסוף 1936 נמנו בארץ 74 בנקים וכמאה אגודות שיתופיות. גידול זה שיקף את צמיחת התוצר המהירה והגידול בביקוש לאמצעי תשלום שנלווה לו, וכן את עלייתם של כמה בנקאים מגרמניה.

ריבוי הבנקים החדשים, חלקם מעוטי הון עצמי, עורר דאגה בקרב הבנקאים הוותיקים. ואכן, רבים מהבנקים החדשים נהגו בחוסר זהירות מספקת. תחת לחץ הבנקים המבוססים מינתה הממשלה בשנת 1933 ועדה ציבורית לענייני בנקאות, אך המלצותיה לא יושמו. מחדל זה השתקף ב'בהלת המפקידים', שהחלה באוגוסט 1935 ונמשכה בארבעה חודשים של משיכת פיקדונות מהבנקים ואגירת מלאים ומזומנים. חלק מהבנקים הקטנים וציבור לקוחותיהם נקלעו לסיכון ממשי, ורק פעולת הצלה נמרצת של שני הבנקים הגדולים בארץ, ברקליס ואפ"ב (בעידוד ממשלת ארץ ישראל), מנעה התמוטטות. הממשלה הסיקה מסקנות מהמשבר והקימה מערכת פיקוח על הבנקים. החקיקה בשנים 1936–1937 הטילה גם הגבלות על המשך קיומם של בנקים והקמת בנקים חדשים. מספר הבנקים שפעלו בארץ אכן הצטמצם ל-32 בסוף 1939 (אחרי בהלת משיכות נוספת עם פרוץ המלחמה) ול-25 בלבד בסוף מלחמת העולם.

המשבר הכלכלי, שנפתח בצורה דרמטית במשבר הבנקים, נתן את אותותיו במערכת הבנקאות במשך כל שנותיו, הן בצד הפחתת היקף הפיקדונות והן בצד הזהירות היתרה בהענקת אשראי. בתקופה זו גם התחדד ההבדל בהתנהלותם של הבנקים הזרים (בעיקר ברקליס, עותומן ובנקו די רומא) ואלה המקומיים, שהונעו לא רק על ידי זהירות עסקית אלא גם על ידי המניע הציוני של סיוע למשק בעת צרתו.

בשנות הגאות 1940–1946 גדלה מאוד כאמור הנזילות במשק והבנקים נאלצו להעניק למעשה אשראי בריבית ריאלית נמוכה מאוד. בחפשמ מקורות הכנסה נוספים, הם תרמו להמשך התפתחותו של שוק ניירות הערך, שהחל לפעול בהיקף מצומצם בשנות השלושים וטרם הגיע להיקף של בורסה ממשית.

בנק אנגלו-פלשתינה בע"מ היה כזכור הבנק היהודי החשוב והגדול בכל תקופת המנדט. הוא נוסד (בשם אפ"ק) על ידי ההסתדרות הציונית העולמית, כחברה בת של 'אוצר התיישבות היהודים' (Jewish Colonial Trust – מכאן ראשי התיבות יק"ט, שרווחו בתקופה הנידונה). חברה זאת נוסדה בשנת 1899, לפי תכניתו של בנימין זאב הרצל להקמת חברת קולוניזציה להעברת המוני היהודים למולדתם החדשה, לאחר קבלת הצ'רטר התיישבותם. אולם החברה לא הצליחה להמריא, לא מבחינה פוליטית ולא בצבירת הון ראוי לשמו, ופועלה החשוב ביותר היה הקמת אפ"ק, שהחל לפעול בארץ בשנת 1903. מנהליו שאפו לפעול לפי דגם משולב של בנק להשקעות ובנק מסחרי, כלומר לעסוק במפעלי תשתית במימון הפצתם של מניות ואיגרות חוב וגם בפעילות בנקאית שוטפת של קבלת פיקדונות והענקת אשראי לזמן קצר עד בינוני. צעדיו הוצרו במידה ניכרת בגלל הצמצום, שבו העביר לו יק"ט חלקים מהונו (המועט למדי) לשם פיתוח עסקיו בארץ.

בתחילת שנות השלושים התרחש שינוי מהותי ביחסי הכוחות והקשרים הכספיים בין אפ"ב ליק"ט: אוצר התיישבות היהודים נקלע למצב פיננסי קשה עקב אי-החזר הלוואות באנגליה ובארצות מזרח אירופה וכשלי ניהול בלונדון. אפ"ק העמיד לרשותו הלוואה מיידית של 50,000 ליש"ט, ועל פי ההסכם שגובש בינואר 1934 חדל יק"ט לעסוק בבנקאות והפך לחברת אחזקות של מניות אפ"ק המקוריות בלבד. כל נכסיו הטובים והתחייבויותיו הועברו לרשות אפ"ב, בצירוף ערבות לחלק מהחובות המסופקים.

אפ"ב העצמאי הצליח להגדיל את הונו בהפצת מניות בכורה ורגילות בבורסה של לונדון (וגם בארץ) והמשיך להתפתח במשנה מרץ. בתחילת שנות השלושים כבר היו לבנק פיקדונות בהיקף רב יותר מאשר לכל חמשת הבנקים הזרים גם יחד. כוחו בלט בחלקו במבצע ההצלה, יחד עם בנק ברקליס, בעת 'משבר הבנקים' של סתיו 1935 וכן בעת בהלת המשיכות הנוספת, שהחלה מעט לפני פרוץ המלחמה ונמשכה במרבית סתיו 1939. בפעם השנייה סירב בנק ברקליס לבוא לעזרת בנקים מקומיים ללא ערבות הממשלה, ואפ"ב ניהל לבדו מבצע הצלה סלקטיבי. מסוף שנת 1939 עד סוף 1945 גדל סך מאזנו של הבנק מ-10 מיליון לא"י לערך עד ל-51 מיליון לא"י; היה זה גידול ריאלי של 90% בקירוב.

עם תום המנדט והכרזת העצמאות, הוטל על בנק אנגלו-פלשתינה התפקיד של הנפקת המטבע של מדינת ישראל הצעירה. מאחר ששם המדינה ושם המטבע לא היו ידועים בעת הזמנת שטרי הכסף המודפסים בחוץ לארץ, נשאה הסדרה הראשונה את שם הבנק ואת השם 'הלירה הארץ-ישראלית'. לפי האמנה בין אפ"ב והממשלה הזמנית, הוקמה בבנק 'מחלקת הוצאה' נפרדת, שמילאה – עד לכינון בנק ישראל בשנת 1954 – חלק ניכר מתפקידיו של בנק מרכזי. החל בינואר 1951 הפך הבנק לחברה ישראלית בשם **בנק לאומי לישראל**, אחרי שבעלי 98% ממניות אפ"ק (כמחציתם משקיעים אנגליים) קיבלו את ההצעה להמיר את מניותיהם במניות החברה החדשה.

חלק שני: עיקר הממצאים

לידי האפוטרופוס הכללי הועברו במשך תקופה ארוכה פיקדונות בבנקים, מזומנים, מיטלטלין, נדל"ן, חפצי ערך וניירות ערך. רואי החשבון התרשמו כי כ-7,500 מהם עשויים להיות קשורים לנושאי הבדיקה. תיקי C מהווים מקור נכבד של נתונים על התנהלות הרכוש, מהעברתו לממונה הבריטי ועד העברתו לאפוטרופוס הכללי. תיקי A (Assets), שהם תיקי ניהול מקרקעין ורכוש אחר שאינו כספים, כוללים גם הם מסמכים הקשורים לרכוש ומהווים מקור חשוב להתנהלותו. תיקי ע' הם תיקי עיזבון המנוהלים בידי האפוטרופוס הכללי של ישראל. במועד כתיבת דוח זה נכללים בתיקי ע' כ-17,000 תיקים, שנפתחו מקום המדינה ועד לימים אלו. 1,679 מבעליהם מוגדרים בסבירות גבוהה כקורבנות שואה.

האפוטרופוס הכללי מיון את תיקי A ו-C שקיבל מהממונה הישראלי על רכוש האויב: חלק מהם נסגר עקב שחרור הכספים והרכוש; 835 תיקים נסגרו מאחר שיתרתם היתה נמוכה מ-100 ל"י; היתר, כ-561 תיקים, הוגדרו מחדש כתיקי עיזבון ('תיקי ע'). נוסף על התיקים שנתקבלו מהממונה הישראלי, קיבל האפוטרופוס הכללי כספים ורכוש נוספים שהיו בבנקים במסגרת חשבונות ללא תנועה ('רדומים'), וזאת על פי הוראות החוק. גם אלה נפתחו כתיקי עיזבון. יש לציין כי הכספים או הרכוש הועברו לטיפולו אך ורק אם עמדו מעל יתרה מינימלית שקבע מפעם לפעם. תיקים אלה כוללים, בין היתר, מסמכים על העברת הכספים והרכוש, דרישות לשחרור, הודעות שחרור ודוחות על ניהול הכספים.

יש להדגיש כי כל משרדי רואי החשבון נתקלו בבעיות כבדות משקל בבדיקותיהם. הבדיקות כללו תיקים, כרטסות, ספרי בעלי המניות, פרוטוקולים וכספות בחמשת הבנקים; התחקות אחר חומר ארכיוני בארץ ובחוץ לארץ, פגישות עם בעלי תפקידים בעבר ובהווה ועוד – כל זאת לשם בניית רשימה של שמות לקוחות, שלגביהם הונחה סבירות גבוהה כי הם עשויים להיכלל בהגדרת קורבנות שואה. המכשול העיקרי שעמד לפני הבודקים נבע, מטבע הדברים, מפרק הזמן הארוך שחלף מאז נפתחו החשבונות ועד היום. בבנקים רבים לא נשמר תיעוד במהלך תקופה כה ארוכה.

בחלק מרישומי הבנקים נקבע 'מועד פתיחת החשבון' ליום שבו עברו החשבונות הידניים לחשבונות ממוחשבים. חלק מן הבנקים ביערו חומר ארכיוני של סניפים כאשר רוכזו כל הארכיונים למקום אחד. שרפות ושטפונות כילו מסמכים. במשך התקופה אוחדו חברות בנות או בנקים עם בנק אחר בדרך של העברת בעלות על מניות. נוספה על כל אלה האינפלציה, שבהעדר הצמדה שחקה את היתרות הרדומות של המפקידים, שהביאה לביטול רבות מהן. לדוגמה, 100 ל"י משנת 1939 הפכו ב-1 באוקטובר 1980 ל-10 שקלים ישנים וב-1 בדצמבר 1986 הפכו ל-0.01 שקלים חדשים, דהיינו אגורה אחת. על חלקן של יתרות אלה אף הוטלו עמלות במשך השנים, כך שבמקום יתרה נוצר אפילו 'חוב' של בעל החשבון הרדום. נחזור ונאמר כי הבדיקה, שכללה כעשרות אלפי חשבונות, נועדה ליצור רשימה של חשבונות שבעליהם היו עשויים להיות, במידת סבירות גבוהה, קורבנות שואה. לחלק מבעלי הפיקדונות או ליורשיהם החזיר האפוטרופוס הכללי את יתרת הקרן במשך השנים, אולם ללא שערך או הצמדה; הוועדה סברה כי יש להחזיר להם את הסכומים בערכם הריאלי לפי הכללים שנקבעו, ועל כן רשימות התיקים או בעליהם, כפי שנקבעו על ידי הבודקים, כוללות גם את אלה שסכום הקרן הנומינלית ביתרתם כבר הוחזר להם; בחלק נכבד מנתוני רואי החשבון מתברר כי רוב הסכומים המשוערכים נובעים מהפרשי הצמדה וריבית בגין הכספים שהוחזרו.

לפי החוק בישראל חייב כל בעל נכס עזוב להעבירו לאפוטרופוס הכללי. אולם כאמור הועברו הכספים, בדרך כלל בשלב מאוחר יותר, בערכים נומינליים, דבר שפגע בבעלי החשבונות.

הלוח המובא כאן מרכז את ממצאי הבדיקה של משרדי רואי החשבון. הובאו בו מספר החשבונות הכלולים ברשימה האמורה והסכומים המשוערכים בחשבונות אלה, ליום 30 בספטמבר 2004, על בסיס הצמדה למדד המחירים לצרכן החל ביום 15 במאי 1948 ובתוספת ריבית שנתית מצטברת של 3%, כפי

שקבעה הוועדה המייעצת. כנאמר לעיל, בדקו רואי החשבון את מהלכם של התיקים לפי התקופות שבהן שהו סכומי הפיקדונות אצל כל גוף, כדי לקבוע את האחראים לתשלום היום. כיוון שמדינת ישראל הגיעה בשנת 1950, כמפורט לעיל, להסכם עם הממונה הבריטי בדבר ויתור על תביעותיה ממנו, הרי שהמדינה היא האחראית לסכומים המצויים להלן בטור 'הממונה הבריטי', וכמובן היא האחראית לסכומים ששהו אצל הממונה הישראלי במשרד האוצר ואצל האפוטרופוס הכללי.

ממצאי הבדיקה של משרדי רואי החשבון בבנקים, מבוססים על הנחיות הוועדה המייעצת,
משוערכים לפי מדד ידוע בתוספת 3% ריבית, ליום 30.9.2004¹

סכומים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, שקלים חדשים				מספר התיקים ²	סוג התיק	הבנק	
סך הכול	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:						
	האפוסטרופוס הכללי	הממונה הישראלי על רכוש האויב	הממונה הבריטי על רכוש האויב	באחריות הבנק			
95,817,776	7,789,633	30,716,186	25,104,638	32,204,319	2,277	חשבונות	בנק לאומי לישראל בע"מ
6,205,818	118,302	1,349,858	1,576,008	3,161,650	135	ניירות ערך	
6,715,952	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	129	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך	
<u>*108,739,546</u>	<u>7,907,935</u>	<u>32,069,044</u>	<u>26,680,646</u>	<u>35,365,969</u>	<u>2,541</u>	סך הכול	
878,099	4,984	543,327	247,887	81,901	84	חשבונות	בנק הפועלים בע"מ ³
-						ניירות ערך	
536,270	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	13	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך	
<u>*1,414,369</u>	<u>4,984</u>	<u>543,327</u>	<u>247,887</u>	<u>81,901</u>	<u>97</u>	סך הכול	
672,909	92,199	385,802	143,925	50,983	101	חשבונות	בנק המזרחי המאוחד בע"מ
4,299	--	--	4,299	--	254	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך	
1,723,705	--	--	--	1,723,705	11	חשבונות שנמצאו בארכיון הציני (המרכזי) (4)	
204,109	--	--	204,109	--	17	חשבונות שנמצאו בארכיון המדינה (4)	
<u>*2,605,022</u>	<u>92,199</u>	<u>385,802</u>	<u>352,333</u>	<u>1,774,688</u>	<u>383</u>	סך הכול	
25,300,985		10,429,467	14,871,518		406	חשבונות	בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ
1,870,083	5,629	1,139,705	724,749		27	ניירות ערך	
11,275	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	אינו ניתן לשיוך	15	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך	
<u>*27,182,343</u>	<u>5,629</u>	<u>11,569,172</u>	<u>15,596,267</u>	-	<u>448</u>	סך הכול	
5,078,278	11,545	1,975,297	3,062,259	29,177	110	חשבונות	בנק דיסקונט לישראל בע"מ
698,903	30,871	70,503	597,529		11	ניירות ערך	
193,573					5	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך	
<u>*5,970,754</u>	<u>42,416</u>	<u>2,045,800</u>	<u>3,659,788</u>	<u>29,177</u>	<u>126</u>	סך הכול	
<u>*145,912,034</u>	<u>8,053,163</u>	<u>46,613,145</u>	<u>46,536,921</u>	<u>37,251,735</u>	<u>3,595</u>	סך הכול	
	<u>101,203,229</u>	סך הכול באחריות מדינת ישראל					

1. ראו הערות 1-4 ללוח בעמוד הבא.
* סכום זה הוא סיכום של כל הסכומים, הן אלה הניתנים לשיוך והן אלה שאינם ניתנים לשיוך.

הערות ללוח

(1) הלוח אינו כולל סכום של 70,802,000 ש"ח הנובע מכספים משוערכים שהעבירו הממונים הבריטי והישראלי על רכוש האויב או האפוטרופוס הכללי חזרה לבנקים בשביל לקוחות או יורשים, ואין עליהם מידע נוסף. סביר להניח שהבנק העביר לפונים שבתיקים אלה את הכספים, אך אין מידע על כך. להלן התפלגות סכום זה בין הבנקים:

הבנק	סכום משוערך, ₪
לאומי לישראל בע"מ	35,618,587
דיסקונט לישראל בע"מ	2,167,000
המזרחי המאוחד בע"מ	470,000
הפועלים בע"מ	96,000
מרכנתיל דיסקונט בע"מ	32,450,000
סך הכול	70,802,000

(2) מספר התיקים כולל מספר רב של חשבונות שהועברו לממונה הבריטי עד 1948, ומספר מצומצם יותר של חשבונות שהועברו לממונה הישראלי אחרי 1948.

(3) הלוח אינו כולל 293 תיקים בבנק הפועלים שקיימת סבירות שהם תיקי קורבנות שואה. שערוכם של תיקים אלה נאמד ב-2,961,203 ש"ח.

(4) חשבונות שנמצאו בארכיון הציוני המרכזי או בארכיון המדינה ראה דברי הסבר בעמ' 39 להלן וכן בעמ' 227-229 להלן.

ממצאי הבדיקה של משרדי רואי החשבון בבנקים, מבוססים על הנחיות הוועדה המייעצת, משוערכים לפי הצמדה למדד הידוע בתוספת ריבית שנתית של 4%, החל במועד תחילת השערוך המוגדר לעיל ועד ליום 30.9.2004 * (מדד אוגוסט 2004):

סכומים משוערכים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, בשקלים חדשים				מספר חשבונות	סוג התיק	שם הבנק
סה"כ	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:					
	האפוסטרופוס הכללי	הממונה על רכוש האויב הישראלי	הממונה על רכוש האויב הבריטי	באחריות הבנק		
639,277,427	12,575,204	52,593,519	275,206,841	298,901,863	2,277	חשבונות בנק לאומי
23,794,526	193,512	2,321,582	12,622,715	8,656,717	135	ני"ע בנק לאומי
34,338,360	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	129	חשבונות בנק לאומי שאינם ניתנים לשיוך
697,410,313	12,768,716	54,915,101	287,829,556	307,558,580	2,541	סה"כ באחריות בנק לאומי
5,701,428	6,608	926,170	3,021,282	1,747,368	84	חשבונות בנק הפועלים
-						ני"ע בנק הפועלים
2,405,600	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	13	חשבונות בנק הפועלים שאינם ניתנים לשיוך
8,107,028	6,608	926,170	3,021,282	1,747,368	97	סה"כ באחריות בנק הפועלים
5,544,464		654,527	4,037,411	852,526	101	חשבונות בנק המזרחי
-						ני"ע בנק המזרחי
11,751	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	11,751	לא ניתן לשיוך	254	חשבונות בנק המזרחי שאינם ניתנים לשיוך
12,037,544				12,037,544	11	חשבונות שנמצאו בארכיון הצינוי המרכזי**
1,305,922			1,305,922		17	חשבונות שנמצאו בארכיון המדינה**
18,899,681	-	654,527	5,355,084	12,890,070	383	סה"כ באחריות בנק המזרחי
180,401,713	-	18,159,340	162,242,373		406	חשבונות בנק מרכנתיל
8,583,464	9,267	1,921,688	6,652,509		27	ני"ע בנק מרכנתיל
62,320	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	15	חשבונות בנק מרכנתיל שאינם ניתנים לשיוך
189,047,497	9,267	20,081,028	168,894,882	-	448	סה"כ באחריות בנק מרכנתיל
30,823,387	14,866	3,387,528	26,885,110	535,883	110	חשבונות בנק דיסקונט
2,231,201	42,416	120,757	2,068,028		11	ני"ע בנק דיסקונט
911,901	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	5	חשבונות בנק דיסקונט שאינם ניתנים לשיוך
33,966,489	57,282	3,508,285	28,953,138	535,883	126	סה"כ באחריות בנק דיסקונט
947,431,008	12,841,873	80,085,111	494,053,942	322,731,901	3,595	סה"כ
	586,980,926	סה"כ באחריות מדינת ישראל				

* הוועדה מצאה לנכון לפרסם לוח נתונים הכולל את הסכומים שהיו מתקבלים אילו היתה מתבצעת שיטת השערוך הגבוהה, כפי שהחליטה הוועדה, בהנחה שיימצאו כל היורשים. לפיכך נתונים אלה הם תיאורטיים בלבד ואינם נשוא תביעה נגד הממשלה או הבנקים, ומתפרסמים לצורך מידע בלבד.
**חשבונות שנמצאו בארכיון הציוני המרכזי או בארכיון המדינה, ראה דברי הסבר בעמ' 39 להלן וכן בעמ' 227-229.

נוסף על התיקים ששוערכו בלוח נבדקו תיקים אחרים, ואלה הם :

(א) **2,307 תיקים** הכוללים חשבונות הקשורים לנושא הבדיקה **אולם לא אותר בהם כל מידע רלוונטי**. לחשבונות אלה נפתחו תיקים במערכת המחשב אולם הם לא שוערכו. להלן התפלגות התיקים בין הבנקים :

הבנק	מספר התיקים
לאומי לישראל בע"מ	161
דיסקונט לישראל בע"מ	25
המזרחי המאוחד בע"מ	155
הפועלים בע"מ	--
מרכנתיל דיסקונט בע"מ	1,966
סך הכול לכל הבנקים	2,307

(ב) **מניות של הבנקים**. הוועדה סברה שיש קושי לשערך את שווי מניות הבנקים המוחזקות כפיקדון או בנאמנות בידי הבנקים ו/או בידי האפוטרופוס הכללי, מאחר שהוא נגזר מהשווי הנוכחי; אין הוא נותן תמיד ביטוי לעובדה שקורבנות השואה או יורשיהם לא יכלו, במשך תקופה ארוכה, לנהוג מנהג בעלים בהחזקותיהם אלה. הוועדה ממליצה ששערוך המניות ייעשה בשלב מאוחר יותר בידי מיישמי הדוח.

הבנק	מספר המניות	סך כל הערך הנקוב, לא"י
לאומי לישראל בע"מ	499	499
דיסקונט לישראל בע"מ*	4,103	4,103
המזרחי המאוחד בע"מ	922	
הפועלים בע"מ**	8,439	8,439
מרכנתיל דיסקונט בע"מ	-	-
סך הכול לכל הבנקים	13,963	<u>13,041</u>

* מתוך 60,000 מניות של הבנק, אשר היוו את ההון המונפק והנפרע של הבנק לשנת 1941.
**בבנק הפועלים מדובר בכ-1,218 בעלי מניות תושבי מדינות אויב אשר רכשו אותן בחו"ל בשנים 1921-1943 ואשר אין קשר עם בעליהן. על פי הערת הבנק, אין להחיל על חלק ניכר ממניות אלה את החישוב והשערוך ו/או אין להכלילן בקבוצות שיש סבירות גבוהה שהן קורבנות השואה, וזאת מסיבות שונות, כגון היותן מניות למוכ"ז. עד כה לא הומצאו לבודקים ראיות לטענות הבנק.

(ג) **ניירות ערך**. נמצאו בבנקים איגרות חוב ומניות של חברות ארץ ישראליות וחברות זרות, שסך הערך הנקוב שלהן מפורט להלן:

סך כל הערך הנקוב	המטבע	נמצא בבנק
95,568	לא"י	1,960 לא"י בנק דיסקונט בע"מ 93,608 לא"י בנק לאומי בע"מ
25,110	ליש"ט	בנק לאומי בע"מ
126,815	מרק גרמני	בנק לאומי בע"מ
700	פלורין הולנדי	בנק לאומי בע"מ
17,000	פרנק שווייצרי	בנק לאומי בע"מ
69,950	דולר ארה"ב	בנק לאומי בע"מ
22,250	פרנק צרפתי	בנק לאומי בע"מ

(ד) **כספות** שיש לגביהן סבירות גבוהה שהן רלוונטיות לבדיקה, והן כוללות נכסים שאינם ניתנים לשערוך. להלן ההתפלגות בין הבנקים:

מספר הכספות	הבנק
35	לאומי לישראל בע"מ
--	דיסקונט לישראל בע"מ
--	המזרחי המאוחד בע"מ
--	הפועלים בע"מ
32	מרכנתיל דיסקונט בע"מ
67	סך הכול לכל הבנקים

1. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק לאומי לישראל בע"מ

את הבדיקה בבנק לאומי לישראל בע"מ ערך משרד ברלב ושות', רואי חשבון. הסקירה על תולדותיו וגלגוליו של בנק לאומי, החל בחברת אנגלו-פלשטינה בע"מ, מובאת לעיל כחלק מהסקירה ההיסטורית. כאמור שם, הועברה ב-1 במאי 1951 כל פעילות בנק אפי"ב לבנק לאומי לישראל בע"מ (להלן בלי"ל). משרד ברלב בדק ואסף חומר בארכיונים שונים ובסניפי הבנק, בארכיון המדינה הבריטי ובבנק לאומי באנגליה, בתיקי הבנק ובכספות שלו, בחברות הבנות של הבנק, במשרד האפוטרופוס הכללי והממונה הבריטי, ניהל שיחות עם ותיקי הבנק וכתב תוכנה לשם ריכוז הנתונים, עיבודם, הצלבתם ושערוכם; התוכנה שימשה את משרדי כל רואי החשבון בבדיקתם. בבנק אפי"ב (לשעבר) בדק משרד ברלב את חשבונות הבנק, את כספותיו, את חברות הבנות שלו, את פיקדונות ניירות הערך ובעלי המניות ואת ההתחשבות עם חברת 'העברה' (לעיל).

א. חשבונות בנק

ערב מלחמת העולם השנייה לא היה מספרם של חשבונות תושבי חוץ גדול באופן יחסי למספר החשבונות באפי"ק, אך יתרת הזכות שלהם היתה נכבדה. המדובר בתושבי חוץ שרובם היו תושבי המדינות באירופה וצפון אפריקה שנכבשו אחר כך בידי גרמניה ושותפותיה. יתרה זו הגיעה לסך של 1,098,000 לא"י, כ-72% מכלל יתרות תושבי החוץ. עקב המלחמה הצטמצמו בשנים 1939-1940 הן יתרות הזכות והן מספר החשבונות בבנק.

על פי החלטת הוועדה המייעצת, ישוערכו החשבונות במקרים שבהם לא יימצאו בעלי חשבון או יורשיהם* לפי שתי תקופות שערך: (א) ממועד תחילת השערוך כהגדרתו לעיל, ועד ל-14 במאי 1948 - ריבית שנתית של 3%; (ב) החל ב-15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004 - הצמדה למדד ידוע (מדד אוגוסט 2004) בתוספת ריבית שנתית של 3%. לפי בדיקת משרד ברלב, הסתכמה חבות בנק לאומי בע"מ ומדינת ישראל על פי שיטה זו ב-108,739,546 ש"ח, לפי הפירוט הבא:

סכומים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, שקלים חדשים				מספר התיקים	סוג התיק	
סך הכול	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:					
	האפוטרופוס הכללי	הממונה הישראלי על רכוש האויב	הממונה הבריטי על רכוש האויב	באחריות הבנק		
95,817,776	7,789,633	30,719,186	25,104,638	32,204,319	2,277	חשבונות
6,205,818	118,302	1,349,858	1,576,008	3,161,650	135	ניירות ערך
6,715,952	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	לא ניתן לשיוך	129	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך
**108,739,546	7,907,935	32,069,044	26,680,646	35,365,969	2,541	סך הכול
סך הכול באחריות מדינת ישראל: 66,657,625						

* השערוך במקרים שיימצאו בעלי חשבון או יורשיהם מובא בנספח לדוח זה.

** סכום זה הוא סיכום של כל הסכומים, הן אלה הניתנים לשיוך והן אלה שאינם ניתנים לשיוך.

הערות ללוח

(א) הלוח אינו כולל סכום משוערך של 35,618,587 ש"ח הנובע מכספים ב-435 חשבונות, שהוחזרו לבנק על ידי הממונה על רכוש האויב עבור לקוחות או יורשים שאין עליהם מידע נוסף. סביר להניח שהבנק העביר לפונים את הכסף.

(ב) הסכומים כוללים סך של 2,729,553 ש"ח ו-928,611 ₪ עבור חשבונות וניירות ערך, בהתאמה, בגין כסף שהוחזק בבנק בתקופה שקדמה להעברתו לממונה הבריטי על רכוש האויב, ועל פי הנחיות הוועדה יהיה באחריות מדינת ישראל.

(ג) בחלק מהתיקים ששוערכו, הושלמו תנועות כספים חסרות על פי כללים קבועים. תיקים אלו סומנו במערכת המחשב כתיקים ששוערכו על פי מידע חלקי.

(ד) על פי ההנחיות, הסכומים שמופיעים בשורה 'חשבונות שאינם ניתנים לשיוך' הם חשבונות ופיקדונות, אשר לא ניתן לשייך בהם את החבות - למדינה או לבנק - בסוגי התיקים הבאים: יש בהם פרטי בעל חשבון ויש סבירות גבוהה כי הם של קורבנות השואה. בתיקים אלה אותרה יתרה כספית בחשבון הבנק בתאריך שבין מועד תחילת השערך, כהגדרתו, ועד לתאריך הסמוך ליום סיום המלחמה, 15 במאי 1945. דרכם של החשבונות האמורים הייתה אחת מאלה: (1) עברו לממונה הבריטי על רכוש האויב; (2) עברו לממונה הישראלי על רכוש האויב וממנו לאפוטרופוס הכללי של מדינת ישראל; (3) שוחררו לבעלי החשבון או ליורשיהם; (4) נשארו בבנק, כחשבונות ללא תנועה או חשבונות שנשחקו.

ב. כספות הבנק

באפ"ק היו כספות של לקוחות החל בשנות העשרים בכמה סניפים מרכזיים. עד 1946 השכיר הבנק כ-1,386 כספות לתושבי הארץ ולתושבי חוץ. החל בשנות השבעים החל בל"ל (יורשו של אפ"ק) לפתוח, בהתאם לנהלים, כספות שהקשר עם בעליהן נותק, ועד ראשית שנת 2002 פתח כ-800 כספות: תוכן של 100 מהן הועבר לאפוטרופוס הכללי, של 100 הוחזר ללקוחות או ליורשיהם, והיתר מוחזק בכספת של מערך הבקרה הפנימית של בל"ל. הבנק עצמו העריך כי כ-70% מהכספות שנפתחו היו ריקות. רואי החשבון איתרו 35 כספות שייכתן כי הן קשורות לבדיקה, והן נחלקות לכספות שנפתחו בידי אגף הביקורת הפנימית של בנק לאומי ותוכן הועבר לאפוטרופוס הכללי; כספות שהועברו לרשות הממונה הבריטי על רכוש האויב, ומיקום תכולתן אינו ידוע; משמרות בתיקיות קרטון, שהיו בעיקר בכספת ניירות הערך ו/או הועברו לספריית הבנק, הכוללות מסמכים, ניירות ערך ותכשיטים; משמרות שכללו מטבעות זהב והועברו לממונה הבריטי על רכוש האויב ומיקום תכולתן אינו ידוע. משרד רואי החשבון איתר 10 כספות שנפתחו בסניפי אפ"ק קודם שנת 1940 ולא הוכח שהיתה בהן פעילות כלשהי; הן נסגרו כעבור עשרות שנים.

ג. חברות בנות

מספר חברות בנות פעלו באפ"ק או בבל"ל: הבנק האפותיקאי הכללי של ארץ ישראל בע"מ; החברה לחיזוק קשרי החליפין פולין-ישראל בע"מ; בנק לאומי UK (בנק לאומי בריטניה); החברה לנאמנות של בנק לאומי בלונדון. חברת החליפין פעלה בשנים 1937—1938 לעידוד העברות כספים בין פולין לארץ ישראל ופתחה חשבון באפ"ק על שם החברה.

אפ"ק רכשה את הבנק האפותיקאי הכללי, שנוסד על ידי קרן היסוד ב-1921. בין השנים 1924—1938 הנפיק הבנק סדרות שונות של איגרות חוב. אותרו פיקדונות ניירות ערך של תושבי אירופה שהחזיקו איגרות חוב אלה; מרביתם עוקלו על ידי הממונה הבריטי. את הריבית ששילם אפ"ק פעמיים בשנה על איגרות החוב העביר הבנק לממונה הבריטי וליורשו, הממונה הישראלי במשרד האוצר. בשנת 1946 הנפיק הבנק האפותיקאי סדרות חדשות של איגרות חוב בריבית של 4% והמיר את איגרות החוב שהחזיק בחשבונות 'אויבים' באיגרות החוב החדשות. הממונה הבריטי הסכים להסדר זה, אך לא התקבלה הסכמתם של בעלי איגרות החוב: חלקם לא היו בין החיים ועם חלק אחר לא היה ניתן ליצור קשר. רואי החשבון איתרו תעודות של כ-23 איגרות חוב של הבנק האפותיקאי מן השנים 1924—1935, בערך נקוב של 2,350 לא"י, ותעודות של כ-62 איגרות חוב שהונפקו החל בשנת 1943 ושלא נפדו; ייתכן כי הן שייכות לקורבנות השואה. תעודות אלה לא שוערכו.

משרד ברלב לא בדק לעומקו את בנק לאומי UK, שפעל כסניף מרכזי של אפ"ק קודם הקמת חברת הבת של בל"ל-בריטניה. יש לציין כי אלפי יהודים בעולם כולו, לעתים ללא שם, רכשו את מניות Jewish Colonial Trust (אוצר התיישבות היהודים), שהיה כאמור (לעיל בסקירה ההיסטורית) הבעלים המקוריים של הבנק. ייתכן שרבים ממחזיקי מניות אלה נמנים עם קורבנות השואה. החברה לנאמנות של בנק לאומי בלונדון מחזיקה בנאמנות, באישור בית המשפט באנגליה, סך של 2,500,000 ליש"ט המיועד לבעלי המניות של אוצר התיישבות היהודים שטרם אותרו. סכום זה הוא תמורה עבור חלק מ-5% ממניות בל"ל שמחזיק אוצר התיישבות היהודים.

ד. פיקדונות ניירות ערך

באפ"ק היו פיקדונות של ניירות ערך של תושבי הארץ ותושבי חוץ כאחד. הלקוח היה פותח פיקדון ניירות ערך, מפקיד בו את נייר הערך (ממש), הבנק הכניס את נייר הערך למעטפה והפקיד אותה בכספת הכללית של הבנק. פיקדונות ניירות הערך נשארו בחזקת הבנק והוקפאו לפי הוראת הממונה הבריטי, וכל תנועה בפיקדון היתה חייבת לקבל את אישורו. כאמור הועברו הכספים שנתקבלו בקשר לניירות הערך (ריבית, דיווידנד) גם הם לממונה הבריטי. בסניפים שונים של בל"ל אותרו תעודות מניה ואיגרות חוב, מן התקופה הנבדקת, ב-154 חשבונות, על חלקן שמות הרוכשים וחלקן למוכ"ז. משרד ברלב ערך את הסכומים (בחלק מהתיקים - על פי מידע חלקי) והם מופיעים בלוח המרכז שבסעיף א. ניירות ערך רלוונטיים לבדיקה כללו בין היתר איגרות חוב ומניות של חברות ארץ ישראליות וחברות זרות. להלן הערכים הנקובים:

ערך נקוב	מטבע
93,608	לא"י
25,110	ליש"ט
126,815	מרק גרמני
700	פלורין הולנדי
17,000	פרנק שווייצרי
69,950	דולר ארה"ב
22,250	פרנק צרפתי

לוח זה אינו כולל איגרות חוב של הבנק האפותיקאי בע"מ, אשר שוערכו והן מופיעות בלוח בסעיף א.

ה. מניות הבנק

אותרו 499 מניות של אפ"ק בערך נקוב של 499 לא"י (כל מניה היתה בת 1 לא"י) השייכות לתושבי מדינות אויב והוחזקו אצל הממונה הבריטי. בשנת 1952 הן הומרו בידי הממונה הישראלי על רכוש האויב במשרד האוצר למניות של בנק לאומי. אם ימצאו יורשים, יהיה צורך לקבוע את שווי המניות בידי מי שישם דוח זה.

2. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק הפועלים בע"מ

את הבדיקה בבנק הפועלים ערך משרד רואי החשבון **הרצלד-בלטברג ושות'**. בנק הפועלים נוסד בשנת 1921. עד קום המדינה היה היקף פעולותיו באשראי ובפיקדונות קטן יחסית לפעילות המוסדות הבנקאיים האחרים: כ-4.5% בלבד ב-1946. פעילותו העיקרית הייתה הענקת אשראי להתיישבות העובדת ולמפעלי ההסתדרות, אך בשל הצורך למכור מניות ולהגדיל את ההון העצמי, היה לבנק קשר חשוב עם יהדות התפוצה. במשך שנות החמישים מוזגו קופות המלווה והחיסכון של העובדים עם הבנק. בשנת 1969 רכש הבנק 75% מהבעלות על בנק יפת בע"מ; בנק יפת נוסד בשנת 1933 בידי בנקאי יהודי מגרמניה, יעקב יפת, ושירת אוכלוסייה עירונית ובה רבים מיוצאי גרמניה. ב-1969 היו לבנק יפת (מאוחר יותר שינה את שמו לבנק אמריקאי ישראלי בע"מ) שישה סניפים; ב-1999 מוזגו במלואם עסקי בנק זה עם בנק הפועלים בע"מ. בשנת 1971 השלים בנק הפועלים את רכישת בנק הלואה וחיסכון יפו-תל-אביב, שכלל מוסדות אשראי רבים ו-42 סניפים.

בעיות לא מעטות עמדו על דרך הבדיקה של רואי החשבון. במהלך ריכוז ארכיוני הבנק לשניים בלבד, פעולה שהסתיימה ביוני 2001, בוערו תיקים ישנים רבים שהיו בארכיוני הסניפים וחומר רב ערך הלך לאיבוד. נתוני תנועות כספיות רבות לא נשמרו והתפוגג הקשר עם רבים שהיו בעלי חשבונות בשנות השלושים והארבעים. הבדיקה נעזרה בעובדים ותיקים של הבנק שפרשו ובגופים חיצוניים כגון האפוסטרופוס הכללי.

על פי החלטת הוועדה המייעצת, ישוערכו החשבונות במקרים שבהם לא יימצאו בעלי חשבון או יורשיהם לפי שתי תקופות שערך: (א) ממועד תחילת השערוך כהגדרתו לעיל, ועד ל-14 במאי 1948 - ריבית שנתית של 3%; (ב) החל ב-15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004 - הצמדה למדד ידוע (מדד אוגוסט 2004) בתוספת ריבית שנתית של 3%. וזו תמצית הממצאים:

סכומים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, שקלים חדשים				מספר התיקים	סוג התיק
סך הכול	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:				
	האפוסטרופוס הכללי	הממונה הישראלי על רכוש האויב	הממונה הבריטי על רכוש האויב	באחריות הבנק	
878,099	4,984	543,327	247,887	84	חשבונות ניירות ערך
--	--	--	--	--	חשבונות שאינם ניתנים לשייך**
536,270	לא ניתן לשייך	לא ניתן לשייך	לא ניתן לשייך	13	סך הכול
*1,414,369	4,984	543,327	247,887	97	
סך הכול באחריות מדינת ישראל: 796,198					

* סכום זה הוא סיכום של כל הסכומים, הן אלה הניתנים לשייך והן אלה שאינם ניתנים לשייך.

** יתרות שנחסמו בהוראת הממונה הבריטי על רכוש האויב ולא ידוע אם הועברו, בתקופות מאוחרות יותר, לממונה הבריטי

על רכוש האויב או למדינת ישראל, או נשארו בבנק, או שוחררו לבעלי החשבונות או יורשיהם.

*** מורכב מריבית והצמדה בגין כספים ב-6 חשבונות שנחסמו בבנק ושוחררו לבעלי החשבון ו/או ליורשים.

הערות ללוח

- הלוח אינו כולל סכום משוערך בסך של 95,818 ש"ח.
- (1) הסכום נובע מכספים ב-4 חשבונות שהועברו אל הבנק בחזרה מהממונה הישראלי על רכוש האויב עבור לקוחות או יורשים ללא מידע נוסף;
- (2) בתיקים אלה, סביר להניח שהבנק העביר אל הפונים את הכסף.

ממצאים נוספים

א. חשבונות ופיקדונות שלא ניתנים לשיוך לבנק מסוים

1. בארכיון האפוטרופוס הכללי אותרו 17 חשבונות תיקי C שהם בסבירות גבוהה של קורבנות שואה, אך לא ניתן לשייך אותם לחשבונות שהתנהלו בבנק הפועלים ו/או בנק מסוים אחר.
2. ערכם המשוערך של חשבונות ופיקדונות אלה הוא 92,966 ש"ח.

ב. מניות הבנק

אותרו מניות של בנק הפועלים בע"מ בערך נקוב של 8,439 לא"י, השייכות לתושבי מדינות אויב שאין עמם קשר עד היום.

ג. יתרות בחשבונות רדומים שנמחקו בשנת 1980

1. הבנק מחק יתרות זכות כספיות של חשבונות רדומים ללא תנועה, ובהם בין השאר, חשבונות שיש לגביהם סבירות כי בעליהם קורבנות שואה. היתרות היו ליום 31 בדצמבר 1979.
2. לאחר בדיקה יסודית של הבנק, אותרו כ-293 חשבונות בלתי מזוהים, אשר לדעת המשרד קיימת סבירות כי הם חשבונות של קורבנות השואה.
3. ערכם המשוערך של אלה הוא 2,961,203 ש"ח.

3. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק המזרחי המאוחד בע"מ

משרד רואי החשבון **כספי את כספי** בדק את בנק המזרחי המאוחד בע"מ. בשנת 1923 נוסד בנק המזרחי בע"מ על ידי המרכז העולמי של המזרחי; בנק הפועל המזרחי בע"מ נוסד בשנת 1928 על ידי תנועת תורה ועבודה. בשנת 1969 מוזגו שני הבנקים הללו והיו לבנק המזרחי המאוחד בע"מ. יש לציין כי בתהליך מחשוב הבנק בשנת 1974 נקלטו כרטיסי הלקוחות למחשב כאילו תאריך זה הוא יום פתיחת החשבון, ולפיכך אבדו נתונים היסטוריים בעלי חשיבות ללא אפשרות לשחזרם.

הבדיקה בבנק נועדה למצוא את שמות לקוחות הבנק שיש סבירות שהם נספי שואה, אך מידת הסבירות שונה מלקוח ללקוח. ואלה מקורות המידע ששימשו את צוות הבדיקה: ספרי כרטיסי חשבוניות של לקוחות הבנק משנת 1936 ועד שנת 1974; כרטיסי דוגמאות חתימה של לקוחות הבנק בעת פתיחת חשבונם, החל בשנת 1930; ספרי בעלי המניות של בנק המזרחי לשנים 1925 עד 1977; דיווחי בנק הפועל המזרחי לרשם החברות; דוחות כספיים של בנק המזרחי והפועל המזרחי; פרוטוקולים של ישיבות הנהלת בנק המזרחי החל בשנת 1924; קובצי מחשב ודוחות ממוחשבים של חשבוניות לקוחות הבנק; תכתובות ודוחות שנשמרו בארכיון הבנק; שיחות עם בכירים וגמלאים וכן סיורי עבודה בסניפים; מקורות חיצוניים כגון רשם החברות, גנזך הציונות הדתית, ספריות וארכיונים, בנק ישראל, משרדי האפוטרופוס הכללי ורואה החשבון של בנק המזרחי.

לא נמצאו פיקדונות ניירות ערך בבנק המזרחי המאוחד, לא נמצאו בו כספות ישנות רדומות ולא נמצא דיווח של הבנק על סגירת חשבוניות לא פעילים. בפרוטוקולים של הנהלת הבנק ובתכתובות של הנהלת הבנק עם הנהלת בנק אנגלו-פלסטינה, בשנים 1939-1940, דאגה הנהלת הבנק לציין בנפרד בעלי חשבוניות מחוץ לארץ "שהמפקידים לא יכולים לתבוע את פקדונותיהם בהיותם בחו"ל או שאין לשער שיתבעו אותם מסיבות אחרות". כן הדגישה הנהלת הבנק, בחלק מהמסמכים, כי מקום מושב המפקידים הללו - ארצות כיבוש כמו רוסיה ופולניה.

על פי החלטת הוועדה המייעצת, ישוערכו החשבוניות במקרים שבהם לא יימצאו בעלי חשבון או יורשיהם לפי שתי תקופות שערך: (א) ממועד תחילת השערך כהגדרתו לעיל, ועד ל-14 במאי 1948 - ריבית שנתית של 3%; (ב) החל ב-15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004 - הצמדה למדד ידוע (מדד אוגוסט 2004) בתוספת ריבית שנתית של 3%. וזו תמצית הממצאים:

סכומים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, שקלים חדשים				מספר התיקים	סוג התיק	
סך הכול	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:					
	האפוסטרופוס הכללי	הממונה הישראלי על רכוש האויב	הממונה הבריטי על רכוש האויב	באחריות הבנק		
672,909	92,199	385,802	143,925	50,983	101	חשבונות
4,299	--	--	4,299	--	254	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך*
1,723,705	--	--	--	1,723,705	11	חשבונות שנמצאו בארכיון הציוני המרכזי**
204,109	--	--	204,109	--	17	חשבונות שנמצאו בארכיון המדינה***
2,605,022	92,199	385,802	352,333	1,774,688	383	סך הכול
סך הכול באחריות מדינת ישראל: 830,334						
					922	בעלי מניות של הבנק
					155	כרטיסי דוגמאות חתימה

* ראה הערה ב' להלן.
 ** ראה הערה ג' להלן.
 *** ראה הערה ד' להלן.

הערות ללוח

(א) בחלק מהתיקים ששוערכו הושלמו תנועות כספים חסרות על פי כללים קבועים. תיקים אלו סומנו במערכת המחשב כתיקים ששוערכו על פי מידע חלקי.

(ב) הסכומים שמופיעים בשורה 'חשבונות שאינם ניתנים לשיוך' לא נכללו באחריות הבנק הואיל והם כוללים חשבונות אשר דרכם היתה אחת מאלה:

(1) עברו לממונה הבריטי על רכוש האויב;

(2) עברו לממונה הישראלי על רכוש האויב וממנו לאפוסטרופוס הכללי של מדינת ישראל;

(3) שוחררו לבעלי החשבון או ליורשיהם;

(4) נשארו בבנק כחשבונות ללא תנועה או חשבונות שנשחקו.

(ג) הסכומים שמופיעים בשורה 'חשבונות שנמצאו בארכיון הציוני המרכזי' - במסגרת התכתבות משנת 1939 ו-1940 בין הבנק לבין הנהלת בנק אנגלו-פלשתינה והמפקח על הבנקים, נמצאה רשימת חשבונות שלגביה יש מידע נוסף בארכיון הציוני המרכזי שממנו משתמע, כי קיימת סבירות שחשבונות אלה נשארו בבנק. בעניין זה התגלעה מחלוקת עם הבנק ועל כן החיוב הכספי בסך 1,723,705 ₪, שאמנם מופיע בלוח באחריות הבנק, גם הוא שנוי במחלוקת בין הוועדה לבין הבנק ולכן, לדעת הבנק, מתעוררת שאלה אם הוא אכן באחריות הבנק.

(ד) חשבונות שנמצאו בארכיון המדינה - מדובר ברשימת חשבונות שנמצאה כחלק מהרשימות שהוכנו במסגרת ההסכם בין ממשלת בריטניה לבין ממשלת ישראל משנת 1950. חשבונות אלה נרשמו בחשבונות הממונה הבריטי על רכוש האויב.

חשבונות עו"ש -

1. רואי החשבון איתרו 254 כרטיסי עובר ושב שאין להם מסמכים תומכים ואשר הוגדרו כחשבונות 'יתרה בודדת', ולא ניתן לשערכם.
2. תיקי הממונה הבריטי על רכוש האויב: רואי החשבון איתרו 82 חשבונות שדווחו והועברו לממונה הבריטי בשנים 1939 – 1948.
- חשבונות אלה הועברו לממונה הישראלי על רכוש האויב בעקבות ההסכם בין בריטניה לישראל בשנת 1950.
3. ארכיון המדינה: בארכיון המדינה נמצאו 17 חשבונות עו"ש אשר לכאורה דווחו לממונה הבריטי על רכוש אויב. לא נמצאה התאמה בין חשבונות אלה לבין הרישומים והמסמכים שהועברו לישראל בשנות החמישים.
4. הארכיון הציוני: בארכיון הציוני נמצאה רשימה של 11 בעלי חשבונות עו"ש ופיקדונות מארצות האויב, שנמצאו להם מסמכים תומכים וראיות כי הנהלת הבנק ידעה שבעלי החשבונות נמצאים במדינות אויב, כי לא יוכלו לדרוש את כספם מהבנק וכי סביר שהבנק לא יידרש לשלם להם את כספם.

פירוט התיקים ששוערכו בלוח:

- א. כרטיסי חתימה: 155 תיקים הכוללים חשבונות רלוונטיים לבדיקה, אולם לא אותר לגביהם כל מידע כספי. בגין חשבונות אלו נפתחו תיקים המערכת המחשב אולם הם לא שוערכו.
- ב. מניות של הבנק: נפתחו 922 תיקי מניות של הבנק, השייכים לתושבי מדינות אויב, מתוכם 136 תיקים הם בגין תשלומים על חשבון מניות שלא הונפקו.

4. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ

את הבדיקה בבנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ ערך משרד רואי החשבון **זוהר את זהר ושות'**. גלגולו הקודם של בנק זה היה בנק ברקליס דיסקונט בע"מ, החל בשנת 1972, כאשר בנק דיסקונט רכש מחצית ממניות הענף הישראלי של ברקליס בנק. כממשיכו של בנק ברקליס, שפעל בארץ ישראל בכל שנות המנדט הבריטי והיה הבנק הזר הגדול והחזק ביותר בתקופה זו, נבדק בנק מרכנתיל דיסקונט לאיתור פיקדונות שהופקדו בו קודם מלחמת העולם השנייה ואשר לא נמשכו.

יש לציין כמה גלגולים נוספים שעבר בנק זה. עם הכיבוש הבריטי, ב-1917, שימשה חברת הבת של 'ברקליס בנק' הבריטי, 'קולוניאל בנק' (Colonial Bank), כבנק הראשי של ממשלת המנדט בארץ. שנה לאחר מכן רכש קולוניאל בנק את מרבית המניות של 'אנגלו-איגיפטיין בנק' (Anglo Egyptian Bank). ב-1924 שינה קולוניאל בנק את שמו ל'ברקליס בנק דומיניון קולוניאל אנד אוברסיס' (Barclays Bank Dominion and Overseas). עם תום המנדט הבריטי עבר המשרד הראשי של הבנק לקפריסין, שם פעל עד 1960; אז עברה ההנהלה הראשית של הענף הישראלי לתל אביב ושמו של הבנק הוחלף ל'ברקליס בנק ד.ק.או'. (Barclays Bank Dominion (Colonial and Overseas, DCO). ב-1968 רכש ברקליס את סניפי בנק פויכטונגר (נוסד בשנת 1934) ובנק קרדיט (נוסד בשנת 1924), שני בנקים שפשטו את הרגל. ב-1971 הוחלף שם הבנק – תחילה ל'ברקליס בנק אינטרנשיונלי' (Barclays Bank International) ואחר כך ל'ברקליס בנק פ.ל.סי' (Barclays Bank P.L.C).

בנק דיסקונט רכש בשנת 1953 את בנק מרכנתיל לא"י (נוסד בשנת 1924) ואת בנק עותומן (הענף הישראלי) ומיזגם תחת השם 'בנק מרכנתיל לישראל בע"מ', שפעל כחברת בת של בנק דיסקונט. בשנת 1972 רכש כאמור בנק דיסקונט מחצית ממניות הענף הישראלי של ברקליס בנק והוקם 'בנק ברקליס דיסקונט בע"מ', בבעלות שווה של קבוצת ברקליס הבין-לאומית ובנק דיסקונט לישראל. ב-1993 קנה בנק דיסקונט את המניות שהיו בידי ברקליס הבין-לאומית; שם הבנק הוחלף ל'בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ'. ב-1997 מוזג אליו 'בנק מרכנתיל לישראל בע"מ' והחל לפעול כחברת בת שלו.

בשנת 1939 הורתה ממשלת המנדט לכל הבנקים בארץ להעביר לממונה הבריטי על רכוש האויב את רשימת החשבונות השייכים לתושבי מדינות אויב. רואי החשבון בדקו ולא מצאו רשימה כזו, לא בבנק עצמו ולא אצל האפוסטרופוס הכללי. הבדיקה התרכזה אפוא בסניפי הבנק ובארכיונים שלו; בארכיונים כלליים שונים בארץ ומחוצה לה (כגון הארכיון הציוני, ארכיון המדינה, ארכיון בנק ברקליס באנגליה וארכיון המדינה שם, בנק ישראל והאפוסטרופוס הכללי) ונוהלו שיחות עם ממלאי תפקידים בבנק. בבדיקתם נתקלו רואי החשבון בבעיות רבות, חלקן בעיות דומות לאלה שהיו נחלת שאר הבנקים (ביעור חומר ישן, שרפות והצפות בסניפים שכילו את התייעוד, פתיחת יתרות בתאריך המחשוב של הבנק – בבנק זה בשנת 1971), חלקן ייחודיות לבנק זה, שהיה בעבר חלק מבנק אנגלי. בכלל הבעיות הייחודיות בולט המידע, כי חומר שנסב על התקופה שקדמה ל-1971 הועבר לאנגליה. גם בבדיקה בארכיון בנק ברקליס במנצ'סטר נמצאה ביקורת המעידה על אי-שמירת מסמכים בסיסיים. עוד העלתה הבדיקה שם כי חלק מהחשבונות הרדומים היו בערים ערביות או של לקוחות ערביים.

הבודקים בחנו כ-3,400 תיקים הקשורים לבנק ברקליס בע"מ (לשעבר), ובהם ניתחו תיקים של חשבונות שעשר שנים לא היתה בהם תנועה. במהלך הבדיקות הגיעו לידי הבודקים 2,350 רשימות של חשבונות רדומים: 959 מהאפוסטרופוס הכללי ו-1,400 מהנהלת הבנק. מהם ניתחו ושערכו את הסכומים ב-448 תיקים; רובם על פי מידע מלא והשאר על פי מידע חסר.

על פי החלטת הוועדה המייעצת, ישוערכו החשבונות במקרים שבהם לא יימצאו בעלי חשבון או יורשיהם* לפי שתי תקופות שערך: (א) ממועד תחילת השערוך כהגדרתו לעיל ועד ל-14 במאי 1948 - ריבית שנתית של 3%; (ב) החל ב-15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004 - הצמדה למדד ידוע (מדד אוגוסט 2004) בתוספת ריבית שנתית של 3%. וזו תמצית הממצאים:

סכומים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, שקלים חדשים				מספר התיקים	סוג התיק	
סך הכול	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:					
	האפוסטרופוס הכללי	הממונה הישראלי על רכוש האויב	הממונה הבריטי על רכוש האויב	באחריות הבנק		
25,300,985		10,429,467	14,871,518	--	406	חשבונות
1,870,083	5,629	1,139,705	724,749		27	ניירות ערך
11,275				--	15	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך
**27,182,343	5,629	11,569,172	15,596,267	--	448	סך הכול
סך הכול באחריות מדינת ישראל:						
27,171,068						

* השערוך במקרים שיימצאו בעלי חשבון או יורשיהם מובא בנספח לדוח זה.
 ** סכום זה הוא סיכום הסכומים, הן אלה הניתנים לשיוך והן אלה שאינם ניתנים לשיוך.

הערות ללוח

(א) הלוח אינו כולל סכום משוערך בסך של 32,450,390 ש"ח, אשר נובע מכספים שהוחזרו לבנק על ידי הממונה על רכוש האויב עבור לקוחות או יורשים שלגביהם לא קיים מידע נוסף. לא ידוע האם הסכומים ששוערכו כאמור נשארו בבנק או שבכל זאת הוחזרו, בשלב כלשהו, לבעלי החשבון ולא נותר תיעוד על כך.

(ב) הסכומים שמופיעים בטור 'הממונה הבריטי על רכוש האויב' כוללים סך של 876,685 ש"ח ו-3,168 ש"ח, המתייחסים לחשבונות וניירות ערך, בהתאמה, שהוחזקו בבנק בתקופה שקדמה להעברתם לממונה הבריטי על רכוש האויב. סכומים אלה אינם באחריות הבנק, על פי הנחיות ועדת החקירה הפרלמנטרית.

(ג) בחלק מהתיקים ששוערכו, הושלמו תנועות כספים חסרות על פי כללים קבועים. תיקים אלו סומנו במערכת המחשב כתיקים ששוערכו על פי מידע חלקי.

(ד) הסכומים המופיעים בשורה 'חשבונות שאינם ניתנים לשיוך' כוללים חשבונות 'יתרה בודדת' אשר נכללו ברשימות החשבונות ללא תנועה ואשר הופיעו, במסגרת הביקורת, באופן חד-פעמי בדיווחי הבנק.

הבודקים ניסו לאתר את כלל החשבונות בבנק שלגביהם סביר, במידה זו או אחרת, כי בעליהם היו קורבנות השואה. באלה נכללים כמה סוגים שלא מופיעים בלוח:

א. חשבונות עו"ש ללא תנועות כספים

אותרו 1,966 חשבונות עו"ש רלוונטיים לבדיקה, אולם לא אותר כל מידע על יתרתם או שהמידע הכספי הקיים אינו מספיק כדי לשערכם. בגין חשבונות אלה נפתחו תיקים במערכת המחשב, אולם הם לא שוערכו.

ב. כספות

אותרו 32 כספות משני סוגים: (1) כספות שנפתחו על ידי אגף הביקורת הפנימית, ועדיין נמצאות ברשות הבנק; (2) כספות שנפתחו על ידי אגף הביקורת הפנימית של הבנק ותוכנן הועבר לאפוטרופוס הכללי.

ג. תיקים וחשבונות של תאגידים ובנקים

על פי ההנחיות, נבדקו תיקים או חשבונות של תאגידים ובנקים רק אם יש בתיק או בחשבון שם של אדם העשוי להיכלל ברשימה. לא נבדקו תיקים אחרים, ששם בעליהם הוא תאגיד בלבד.

5. עיקר ממצאי הבדיקה בבנק דיסקונט לישראל בע"מ

את הבדיקה בבנק דיסקונט לישראל בע"מ ערך משרד רואי החשבון **שרוני-שפלו ושות'**. המשרד בדק את פעילות הבנק בטיפול בחשבונות תושבי חוץ שהיו בזמן מלחמת העולם השנייה בארצות שכבשה גרמניה הנאצית. הבדיקה כללה שיחות עם עובדים ובעלי תפקידים בעבר ובהווה, חיפוש חומר בסניפים ובמחסנים המשמשים את הבנק, בחינת דיווחים של הבנק לאפוטרופוס הכללי בקשר לחשבונות רדומים, בדיקת תוכן כספות שבעליהן לא באו עמן במגע במשך זמן רב ובחינת רשימות שונות שהיו עשויות לכלול מידע השייך לנושא הבדיקה.

בנק דיסקונט החל את פעילותו בשנת 1935 מסניף אחד בתל אביב. במהלך שנת 1968 רכש את סניפי בנק הולנד אוניון בתל אביב ובחיפה. בנק זה החל לפעול בארץ בשנת 1937.

בבדיקת רואי החשבון בבנק לא נמצא בו חומר הקשור לניהול החשבונות של הבנק בשנים 1935—1955, אשר היה ניתן להפיק ממנו ראיות לקיומן של יתרות כספיות של נספי השואה. כשאר הבנקים בארץ ישראל, נדרש הבנק לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה להעביר לממונה הבריטי על רכוש האויב נכסים של תושבי מדינות אירופה שהיו בנות ברית של גרמניה הנאצית וכן של תושבי מדינות שנכבשו על ידה. תיעוד שהשתמר ונמצא על ידי הבודקים מלמד על חלק ניכר מהקשר שהיה לבנק עם הממונה הבריטי על רכוש האויב. ניתוח החומר והצלבתו עם מידע אחר, אשר נזכר במספר פרוטוקולים של ישיבות ההנהלה של הבנק משנת 1940, ושילוב תוצאות הניתוח עם מידע שהתקבל מהאפוטרופוס הכללי לגבי פעילותו של הממונה הבריטי, איפשר לרכז מידע על 126 מקרים. סביר להניח, על בסיס המידע שנמצא, כי הבדיקה הקיפה את האוכלוסייה העיקרית של בעלי החשבונות בבנק דיסקונט הקשורה לחקירה.

כדי לאתר את בעלי המניות של הבנק שהיו תושבי אירופה וקרוב לוודאי נספו בשואה, שחזר משרד רואי החשבון במדויק את התנועות בהון הבנק מיום היווסדו (בשנת 1935) ואת מכירת מניות הבנק משנת 1935 עד שנת 1943. במהלך השחזור נמצא כי לחלק מבעלי המניות שאותרו היו גם פיקדונות בבנק.

הבדיקה מחוץ לבנק דיסקונט כללה סקירה ואיסוף מידע בארכיונים ציבוריים, בארכיון בנק ישראל, פנייה לגופים וארגונים שונים (ובהם ארגון עולי יוון וקהילת סלונקי ביוון, כיוון שמייסד הבנק היה לאון רקנאטי מסלונקי, ומקור חלק נכבד מהכספים שהופקדו בבנק בא מהפקדות של יהודים תושבי יוון), בדיקה של פניות הציבור לוועדה בעקבות הפרסומים בעיתונות ושל תיקים שברשות האפוטרופוס הכללי. הבדיקה בארכיונים ציבוריים כארכיון המדינה, הארכיון הציוני המרכזי וארכיון בנק ישראל, נועדה לאתר חוזרים והוראות של גורמי שלטון כפיקוח על הבנקים והפיקוח על מטבע זר, הן בתקופת המנדט והן אחרי קום המדינה, על חובת הבנקים לדווח על פיקדונות של תושבי חוץ ופיקדונות רדומים בבנק, וכן דיווחים מוגדרים של בנק דיסקונט לגבי הפיקדונות הללו שהועברו לגורמי השלטון שהוזכרו.

הנתונים לגבי המקרים שאותרו תועדו באמצעות יישום ממוחשב בשיטה ובפירוט שקבעו כל משרדי רואי החשבון הבודקים את הבנקים במשותף ולפי הנחיות הוועדה. היתרות הכספיות שהחזיק הבנק עד להחלת 'פקודת המסחר עם האויב' ושהועברו לממונה הבריטי על רכוש האויב, ממנו לממונה הישראלי על רכוש אויב וממנו לאפוטרופוס הכללי, שוערכו על פי הנחיות הוועדה.

התיעוד התבסס על מידע שאותר בבנק ועל מידע שנשתמר בתיקים שמקורם בפעילות הממונה הבריטי על רכוש אויב; לאחר קום המדינה טיפל בתיקים אלה הממונה הישראלי על רכוש אויב והאפוטרופוס הכללי.

בין היתר הסתמכה העבודה גם על פירוט שהכין הממונה על רכוש אויב לצורך התחשבות בין מדינת ישראל לבין ממשלת המנדט הבריטי, שכללה סכומים שהחרימה ממשלת המנדט הבריטי מבנקים, מוסדות וגופים שונים בארץ ישראל. המידע שבתיקים תועד והוקלד ליישום ממוחשב, שתיעד במידת האפשר את פרטיו של בעל הנכס ואת תנועות הכספים. פרטים על תנועות הכספים שעלו מהחומר שאותר בבנק תועדו כמובן וכן תנועות הכספים כפי שהשתקפו במסמכים שנמצאו בתיק, שמקורו בממונה הבריטי על רכוש אויב. מידע נוסף, שלא היה ניתן להגיע אליו באמצעות החומר שבתיק שמקורו הממונה הבריטי על רכוש אויב, היה בעיקר העמלות שגבה הבנק בטרם העביר את הכסף לממונה הבריטי או מידע שהצביע על פער הזמן בין מועד חיוב החשבון של מי שנחשב לאויב לבין המועד שבו הכסף הועבר לממונה הבריטי.

ההיקף הכספי של חבות בנק דיסקונט, בהתאם לעקרונות שקבעה הוועדה, עקב החזקה של יתרות כספיות ללא מתן ריבית או פיצוי על אובדן ערך הכסף עד להעברתו לממונה הבריטי, לאחר ניכוי עמלות, מסתכם ב-29,000 ש"ח; ההיקף הכספי של חבות הממונה הבריטי באמצעות מדינת ישראל מסתכם ב-3.6 מיליון ש"ח; החבות של הממונה הישראלי על רכוש אויב והאפוטרופוס הכללי באמצעות מדינת ישראל היא כ-2.08 מיליון ש"ח – ועל כן סך חבות מדינת ישראל מגיע ל-5.75 מיליון ש"ח. כספים שהוחזרו לבעליהם או מי מטעמם במהלך התקופה הובאו בחשבון.

שווי החשבונות שאותרו בבנק דיסקונט, שערכם המשוערך חושב בהתאם לעקרונות שקבעה הוועדה, מסתכם בכ-5.97 מיליון ש"ח. תוצאות הבדיקה לגבי חשבונות שמקורם בבנק דיסקונט ובבנק הולנד אוניון נותחו ותמציתן מובאת כאן.

על פי החלטת הוועדה המייעצת, ישוערכו החשבונות במקרים שבהם לא יימצאו בעלי חשבון או יורשיהם* לפי שתי תקופות שערך: (א) ממועד תחילת השערוך כהגדרתו לעיל, ועד ל-14 במאי 1948 - ריבית שנתית של 3%; (ב) החל ב-15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004 - הצמדה למדד ידוע (מדד אוגוסט 2004) בתוספת ריבית שנתית של 3%. וזו תמצית הממצאים:

סכומים שטרם הוחזרו, משוערכים ל-30.9.2004, שקלים חדשים				מספר התיקים	סוג התיק	
סך הכול	באחריות מדינת ישראל, הנובעת מרכוש שהוחזק אצל:					
	האפוטרופוס הכללי	הממונה הישראלי על רכוש האויב	הממונה הבריטי על רכוש האויב	באחריות הבנק		
5,078,278	11,545	1,975,297	3,062,259	29,177	110	חשבונות ניירות ערך
698,903	30,871	70,503	597,529		11	חשבונות שאינם ניתנים לשיוך
193,573	--	--	--	--	5	
**5,970,754	42,416	2,045,800	3,659,788	29,177	126	סך הכול
סך הכול באחריות מדינת ישראל: 5,748,004						

* השערוך במקרים שיימצאו בעלי חשבון או יורשיהם מובא בנספח לדוח זה.

** סכום זה הוא סיכום של כל הסכומים, הן אלה הניתנים לשיוך והן אלה שאינם ניתנים לשיוך.

הערות ללוח

(א) היתרה כוללת סכומים בסך 78,857 ש"ח, שהוחזקו בבנק בתקופה שקדמה להעברתם לממונה הבריטי על רכוש האויב, ועל פי הנחיות הוועדה יהיה כל החוב באחריות מדינה ישראל.

(ב) בחלק מהתיקים ששוערכו הושלמו תנועות כספים חסרות על פי כללים שקבעה הוועדה. תיקים אלו סומנו במערכת המחשב כתיקים ששוערכו על פי מידע חלקי.

(ג) הסכומים שמופיעים בשורה 'חשבונות שאינם ניתנים לשידוך' כוללים חשבונות אשר דרכם היתה אחת מאלה: (1) עברו לממונה הבריטי על רכוש האויב; (2) עברו לממונה הישראלי על רכוש האויב וממנו לאפוטרופוס הכללי של מדינת ישראל; (3) שוחררו לבעלי החשבון או ליורשיהם; (4) נשארו בבנק כחשבונות ללא תנועה או חשבונות שנשחקו.

א. חשבונות עו"ש ללא תנועות כספים

הבודקים איתרו 25 חשבונות עו"ש הקשורים לבדיקה, אולם לא אותר כל מידע לגבי יתרתם או שהמידע הכספי הקיים אינו מספיק על מנת לשערכם. בגין חשבונות אלו נפתחו תיקים במערכת המחשב, אולם הם לא שוערכו.

ב. פיקדונות ניירות ערך שאין תנועות כספים בגינם

הבודקים איתרו פיקדונות של ניירות ערך הקשורים לבדיקה, הכוללים בין היתר איגרות חוב ומניות של חברות ארץ ישראליות וחברות זרות. סך הערכים הנקובים של ניירות ערך אלה במטבעות השונים: 855.34 לא"י; נפתחו בגינם תיקים במחשב, אולם הם לא שוערכו.

ג. מניות הבנק

הבודקים איתרו 4,103 מניות של 18 בעלי מניות בערך נקוב של 4,103 לא"י, ששייכות לתושבי מדינות אויב והוחזקו על ידי הממונה הבריטי על רכוש האויב. על פי רישום הנוכחים באספות הכלליות או על פי טפסים החתומים על ידי בעלי המניות, הגיעו הבודקים למסקנה, שחלק מבעלי המניות לא נספו בשואה. על שם 11 מבין 18 בעלי המניות התנהל תיק אצל הממונה הבריטי על רכוש אויב, ולשלושה מבין אלה התנהלו תיקי עזבונות אצל האפוטרופוס הכללי.

ד. כספות

הבודקים בחנו כספות שבעליהן לא באו איתן במגע במשך זמן רב. לא אותרו כספות אשר תכולתן רלוונטיות לבדיקה.

ה. תיקים וחשבונות של תאגידים ובנקים

על פי הנחיות הוועדה, נבדק תיק חשבון ששם בעליו הוא של תאגיד רק אם יש בו או בחשבון שם של תובע, העשוי להיכלל ברשימה. תיקים אחרים על שם תאגידים - לא נבדקו.

ו. תיקים שלא נבדקו

44 תיקי הממונה על רכוש האויב (תיקי C) ותיקי עיזבון של האפוטרופוס הכללי (תיקי ע'), הקשורים לבדיקה, לא נבדקו, בשל מידע חלקי בלבד שאותר בבנק. התיקים שוערכו על פי הכללים שקבעה הוועדה, אך לא נקבע שיוכם הסופי.

חלק שלישי: המלצות הוועדה המייעצת

הוועדה המייעצת ממליצה לוועדת החקירה הפרלמנטרית לקבל את ההחלטות דלהלן:

1. לאמץ דוח זה ולהניחו על שולחן הכנסת בהקדם האפשרי.
2. להמליץ בפני הכנסת לאשר את העקרונות שהונחו בבסיסו של הדוח, דהיינו: קביעת המחויבות כלפי הזכאים לפי העיקרון של הגוף האחראי לתשלום לזכאים (המדינה או הבנקים), ותקופת האחריות; שערך והצמדה למדד המחירים לצרכן בתוספת ריבית של 4% לתקופה שתיקבע.
3. להעביר ליושב ראש הכנסת למשמרת את המידע שנאסף בבדיקה בבנקים ואצל האפוטרופוס הכללי, ואשר על בסיס נתוניו נכתב דוח ועדת החקירה הפרלמנטרית.
4. להמליץ בפני הכנסת להטיל על גוף ציבורי שיוקם, מסגרת מעין שיפוטית, את יישום ההמלצות. גוף מעין זה יאפשר דיון מהיר בכל מקרה לגופו וימנע סרבול ההליכים. לחילופין לקדם את הליכי התיקון בחוק האפוטרופוס הכללי, התשל"ח—1978, והצעת חוק האפוטרופוס הכללי (שחרור נכסים של נספי שואה, התשס"ה-2004), או כל דרך אחרת, אשר יאפשרו לגוף שייקבע להוות את המסגרת המתאימה ליישום ההמלצות.
5. מומלץ לפרסם ללא דיחוי באינטרנט ובכל אמצעי תקשורת אחר כפי שייקבע, את שמות כל בעלי החשבונות כפי שעלו בבדיקות שנערכו בבנקים השונים. הדבר יאפשר לאתר חשבונות של זכאים פוטנציאליים

המלצות של חברי הוועדה

- א. גב' סמדר אלחנני, היועצת הכלכלית לוועדת הכספים.
- ב. מר פרדי וידר, מנכ"ל איגוד הבנקים בישראל.

א. סמדר אלחנני

'לכל חשבון יש שם'

"לא ניתן לאיש, קשה מנשוא, שם בלי בית בארץ זו", ויסלבה שימבורסקה, תרגום רפי וייכרט

1. הקמתה של ועדת החקירה הפרלמנטרית נועדה בראש ובראשונה להשיב ליורשיהם של קורבנות השואה כספים שנתרו בבנקים ובאפוטרופוס הכללי.

בשלב הראשון יפורסמו שמות כל בעלי החשבונות שנמצאו בידי רואי החשבון. רואי החשבון, שהיו היד הארוכה של ועדת החקירה, עבדו עבודה מאומצת, בלתי שגרתית ורבת היקף וגילו 5,903 חשבונות שעשויים להיות חשבונות של קורבנות השואה. החשבונות נמצאים בבנקים ואצל האפוטרופוס הכללי.

הרשימות תפורסמנה כלהלן: רשימה נפרדת לכל בנק שבו הופקד הכסף מלכתחילה, לפי שם, עיר וארץ, וכן אם הם נמצאים בבנק או אצל האפוטרופוס הכללי. הרשימות תפורסמנה באיות לועזי ובאיות עברי, כפי שנמצאו במסמכים.

הרשימה תכלול גם בעלי חשבונות שברחו או עזבו את מדינת האויב לפני יום כיבושה, מחשש לחייהם. ייכללו גם בעלי חשבונות שכתובתם האחרונה היתה מדינה שאיננה מדינת האויב, אך לא ברור אם ברחו אליה ממדינת אויב. ייכללו גם חשבונות של תאגידים, אם יש סבירות לכך שעשוי להיות תובע שנכלל ברשימה. כמו כן ייכללו בעלי חשבונות רדומים שלא היו בהם פעולות לאחר 1933. יש להדגיש שהרשימה שתפורסם צריכה לכלול גם את שמות בעלי החשבונות שקיבלו החזר חלקי או מלא של הקרן ושיש סבירות גבוהה להניח כי במועד החזרת הכספים לא נעשה החזר משוערך לאותו תאריך.

2. הדוח יכלול את רשימת כל הארצות שעונות להגדרה של מדינות אויב ומדינות שהושפעו מן המלחמה (לפי הממונה הבריטי ויד ושם), יש להבטיח כי תהיה התאמה ברשימת הארצות לארצות שתיכללנה בהצעת חוק האפוטרופוס הכללי (שחרור נכסים של נספי השואה).

3. חשוב לי להדגיש כי הרשימות השמיות תהוונה את החלק העיקרי של דוח ועדת החקירה. הדוח יפורסם באתר הכנסת, בעיתונות, בבנקים, אצל האפוטרופוס הכללי ובכל דרך נוספת שוועדת החקירה תמצא לנכון. דוח הוועדה יפורסם גם בחו"ל ובאמצעי תקשורת זרים, כך שיורשים החיים בחו"ל יוכלו לפעול להשבת רכושם.

4. ייקבע פרק זמן – שנתיים או שלוש - שבו יעשה מאמץ לאיתור בעלי החשבונות ו/או יורשיהם והשבת רכושם לידיהם, הן על ידי הבנקים והן על ידי האפוטרופוס הכללי.

5. הוועדה תמליץ כי האפוטרופוס הכללי יפעל בהקדם בהתאם לתיקון החוק המוצע, "חוק האפוטרופוס הכללי" (שחרור נכסים של נספי השואה).

6. כל בנק ימנה בעל תפקיד אחד, נקוב בשם, שיהיה אחראי לכל הפניות שתוגשנה אליו בנושא זה. הנהלות הבנקים יעדכנו את כל הסניפים בדבר זהותו של ממלא התפקיד. האפוטרופוס הכללי ימנה נושא תפקיד נקוב בשם לטיפול מזורז בכל הפניות שתגענה אליו.

7. בעלי חשבון ו/או יורשים, אשר יוכיחו את זכאותם, יקבלו את כספם משוערך בהתאם לעליית המדד מיום ניתוק הקשר עם הבנק ועוד ריבית של 4% לשנה. האחריות לתשלום תהיה על מי שהכספים נמצאו אצלו – הבנקים ו/או האפוטרופוס הכללי, ובהתאם למשך הזמן שבו נמצאו אצל כל אחד מהם. לפיכך, לדעתי, אין צורך בשערוך של כל הסכומים שעשויים להיות משולמים.

8. קיימת רשימה של בעלי מניות אוצר התיישבות היהודים. מן הראוי לפרסם אותה מחדש ברבים, לנסות לאתר את הבעלים ולהשיב להם או ליורשיהם את המניות; קרוב לוודאי שחלקם הם קורבנות שואה.

9. לאחר תום התקופה שזכרה לעיל, או אחרי תקופה נוספת, יועברו כל הנכסים, כמו כל נכס עזוב אחר, לאפוטרופוס הכללי, בהתאם לכללי שערוך נכסים שיהיו מקובלים באותה עת.

10. רואי-החשבון ידאגו שכל החומר שנאסף בידיהם יישמר בצורה שתאפשר איתור מידע בידי טוענים לחשבונות, ובעתיד – בידי חוקרים ותלמידים.

ב. פרדי וידר

עיקרי המסקנות וההמלצות האופרטיביות בדוח נגזרים מהנחיות הוועדה המייעצת לצוותי הבודקים (עמודים 12-15 בדוח). לפי שכמה מן ההנחיות המרכזיות אינן מקובלות עלי, ממילא לא מקובלות עלי כמה מעיקרי ההמלצות.

ההסתייגויות להלן מתייחסות, כאמור, להנחיות הוועדה המייעצת ואינן ממצות את ההסתייגויות ביחס לעניינים הנוגעים באופן ספציפי לבנק זה או אחר.

1. הנחת אי-תשלום (סעיף ב' ברשימת ההנחיות)

ההנחיה בסעיף זה מתייחסת למקרים בהם כספים חזרו מן הממונה הבריטי על רכוש האויב, או מן הממונה הישראלי, או מן האפוטרופוס הכללי, עבור בעלי החשבון או יורשיהם, ולא נמצאה בבנק הוכחה פוזיטיבית כי הכספים אכן שולמו להם בפועל. על פי ההנחיה, יש לכלול בסעיף נפרד – אמנם לא במסגרת חבות הבנקים – את הסכומים הללו, כשהם משוערכים על פי השיטה שנקבעה. יש להדגיש כי במצב שתואר לעיל החזקה היא דווקא שהכספים שולמו: במהלך העבודה הרגיל, משבוצע התשלום והחשבון נסגר, הבנק מחויב לשמור על המסמכים במשך תקופה שאינה עולה על מספר שנים; לפיכך, **המקרה השכיח יהיה שלא יימצאו מסמכים בבנק דווקא כאשר התשלום נעשה והחשבון נסגר.**

לאור האמור לעיל אין כלל מקום להציג סכומים משוערכים, כאילו יש בהם משום אינדיקציה או קירוב לחבות הבנקים. יש להסתפק בפרסום השמות של מי שהמקרה עשוי להיות רלוונטי עבורו, "ויש לבחון כל תיק לגופו" (כנאמר אף בטיטת הדוח). לאור זאת ברי גם, כי אין מקום לשום החלטה לגבי "שיוך" הסכום כולו על ידי הגוף שיבצע את החלטות הוועדה.

גישה דומה יש לאמץ לגבי מקרים אחרים, שבהם מחויבים בנקים על בסיס הנחה שכספים לא יצאו מידיהם, על אף שחשבונות אלה לא מופיעים עתה כלל בספרי הבנקים, והם אינם מחויבים בשמירת המסמכים המעידים על תשלומים שבוצעו לפני עשרות שנים.

2. יתרה (אסמכתה) יחידה (סעיף י"א ברשימת ההנחיות)

האמור בסעיף זה כלל אינו ברור, ולמעשה בא לאפשר הכללת סכומים במסגרת חבות אחד הבנקים, על סמך הנחות מרחיקות לכת באופן. יש להשמיט הנחיה זו ולהסתפק בכך שהשמות הרלוונטיים יכללו ברשימה שתפורסם, על פי כללים שייקבעו.

3. שיטת השערוך (סעיף ו' וסעיף י"ב ברשימת ההנחיות)

נוסחת השערוך צריך שתהיה מבוססת על שיקולים מקצועיים: ריביות ותנאי חיסכון במכשירים פיננסיים רלוונטיים, ששררו בתקופות שונות – ממועד תחילת השערוך ועד עתה. נוסחה זו אמורה לעמוד בבסיס חישוב חבותם של הבנקים השונים, נשואי הבדיקה. נוסחת השערוך המוצעת לצורך החזר כספים לקורבנות השואה או יורשיהם אינה עומדת בקריטריון זה. מטעם ועדת החקירה לא נעשתה עבודת מחקר כלשהי במטרה לקבוע את שיטת השערוך הראויה, ורק נקבע שראוי לשערך את הכספים (כאשר נמצא זכאי לקבלם) "לפי הצמדה למדד המחירים לצרכן בישראל לתקופה שתיקבע, בתוספת 4% ריבית דריבית שנתית".

נוסחת שערך זה סוטה מן האמור בסעיף ו', בו נקבע כי "כלל החשבונות ישוערכו לפי מלוא הפרשי ההצמדה למדד המחירים לצרכן בישראל החל מ-15 במאי 1948 ועד 30 בספטמבר 2004, בצירוף ריבית שנתית של 3% מיום תחילת השערך ועד 30 בספטמבר 2004".

עמדתי היא, כי לעניין שערך הכספים אותם צריכים הבנקים לשלם יש לקבוע נוסחת שערך המבוססת על הנתונים הכלכליים הרלוונטיים לכל תקופה ותקופה. בעניין זה ניתנה לאיגוד הבנקים חוות דעת מטעם פרופ' שמואל קנדל, אשר אף הוגשה לוועדה. למותר לציין, שהוועדה יכולה לפנות בעצמה אל גוף מקצועי המקובל עליה, לעריכת בדיקה משלה. לא סביר שקביעה כה עקרונית תתקבל שלא על בסיס בדיקה מקצועית יסודית.

גם אם יוחלט לדבוק בנוסחה בסעיף ו' כמצוטט לעיל, יש לכלול בדוח הוועדה רק נוסחה זו, משום שהיא קרובה יותר לאפשרויות ששררו במציאות בשוק הכספים בישראל, בתקופות השונות. הנוסחה שבסעיף י"א נטולת בסיס כלכלי.

בכפוף לכל האמור לעיל, מקובל עלי שיש לנקוט באמצעים יעילים להפצת המידע לציבור (לאחר שנבדקה שאלת הסודיות הבנקאית – אם היא רלוונטית) והונחו כל התשתיות הדרושות לטיפול יעיל בפניות הציבור.